

ПЕТКО ТОДОРОВ

ПЪРВИТЕ

chitanka.info

лица

Даскал Димитър

Чорбаджи Петко, водител на старите чорбаджии

Хаджи Андрея

Хаджи Куман чорбаджи

Милан

Стефана, жена на чорбаджи Петка

Милка, дъщеря на чорбаджи Петка

Христо, син на чорбаджи Петка

Добри Терзият, водител на младите чорбаджии

Ганчо Куката, новоизбран кабзумалин

Михаил, брат на Стефана

Дядо Къню, селянин

Дечко Граматика, стар учител

Пан Пшесмицки, инженер, поляк

Хашлака

Занаятчийи, селяни, жени, турски заптиета

Действието става през половината на миналото столетие в един прибалкански град.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

*Пруст у чорбаджи **Петка**. Подът застлан с няколко пъстри, китени губерчета. Стените, наоколо прозорците, вратите, иконостасът и целият таван украсен с цветорез. Под прозорците надлъж цялата стена миндер, покрит с китен миндерлък, по него са изправени ред китени възглавници, а отсам-оттатък в къта по една шита със сърма възглавница. Над прозорците са разкрасени по стената множество бели сахани и тарели, две пушки и няколко обковани със сребро и седеф ханджари. Въз една страна до вратата, водеща от пруста към чардака, е изправена малка масичка-долапче, над която стои сребърен поднос със сребърни лъжички, кошничка за лъжичките и сребърни пахари и коруп за сладко. Над долапчето вдълбан в стената иконостас, в него вътре сплетени няколко китки пшеничени класове — брадите на чорбаджийските нивя. Също от другата страна до вратата, която пък води от пруста към къщи, е сложен брашовски сандък, над него по стената са наредени чибуци, а до чибуците провесени две дълги копирени кърпи.*

*Отвън мъглива априлска нощ. Сегиз-тогиз през прозорците се мярка светлик от фенерите на минувачи нататък по мегданя. Влиза **Христо**, шестнайсет-седемнайсетгодишно пернато момче, с памучна антерия вместо елек, над антерията шаячен жакет и гологлав. След него **Милка** в ръце с два пиринчени светилника, които отива да изправи на масата. Тя е току-що разцъфнала осемнайсет-деветнайсетгодишна девойка, умна и съсредоточена в себе си и съдържана, облечена е със сукнена разкроена пола, цяла обшита отпред със сърма и с възкъси набрани поли. Подир Милка и Христа влиза майка им — средна пора жена, възниска — понякога надут-горделива. Тя е облечена с къса подишита салтамарка, прищъпнат чепак, с вълнени набрани поли, които се спущат чак до земя. На глава с морав фес, с тесен сарък наоколо. На гърдите блещи голяма пендара, завързана с огърлица рубии на врата.*

Христо (показвайки с пръст мярналия се през прозорците фенер на минувач по мегданя). И сетните плебеи бързат към Метоха. След малко пък старите патрици ще дойдат тук.

Милка. Какво мъдруваш?

Христо (надменно). Ти не знаеш нищо. (Като да разказва заучен урок.) Плебеи се наричат тия жители на Рим...

Милка (пресича). Запомних ги и аз вече... Кои били занаятчии и земеделци, плащали данък, служили като войници, но не вземали участие в управлението.

Христо (по-скоро грабва реч от сестра си и продължава все тъй, като да казва заучен урок). Патрициите имали в ръце ползването от обществените полета, те едни занимавали обществените длъжности и не искали да смесват кръвта си с плебеите.

Милка. Коего изчетеш от книгите, с него учен ще се правиш.

Стефана *(без да ги слуша, като изправя възглавниците по миндеря)*. Иди оттатък, подигни възглавничката, Милке, стига се наддумвахте.

Христо *(продължава)*. Дотегнало на плебеите да влачат хомотя на патрициите и дигнали глава. Затуй дошъл Сервий Тулий и побързал да ги освободи. *(Към Милка)*. Разбра ли сега, коконо?

Милка *(показва на главата си)*. Ти извади нещо от твоята да кажеш.

Христо *(важно застанал пред пруста)*. Даскал Димитър — туй е Сервий Тулий. След него иде Тарквиний Горделиви — и началото вече на републиката.

По чардака се чуват стъпки.

Стефана. Ей и хората идат. *(Към Христа.)* Я отвори вратата.

Михал *(отвън още)*. Събраха ли се, събраха ли се и тук?

Христо *(отваря вратата. Към майка си)*. Вуйчо Михал.

Михал. Добър вечер. Още никого няма я, много ви тежки хората, сестро. Нашите не затворили дюгените и — на Метоха.

Михал е трийсет и пет, четирийсетгодишен мъж, среден ръст, лек и палав. Накрехнал настрани висок фес, разметнал на рамена чепкен, облякъл елек, цял със сърма обшит, и с широк червен пояс.

Стефана *(надменно, с явно пренебрежение към брата си)*. Не им търпи, пък ний сме му сити.

Михал. Я сити — я... Току не им се изпуска кокала от уста...

Стефана *(към Христа)*. Ти нали за чибуците дойде?

Христо *(полушеговито-полудекламаторски)*. Плебеите няма вече да палят чибуците на патрициите.

Стефана. Какви владици-патрици пък сега? Изнес чибуците, че ратаите пукат кафе.

Милка повтаря, каквото им разправил Даскал Димитър.

Стефана. Той да не е подигнал и децата срещу бащите им?

Михал (*кикоти се*). Ама ще падне един смях до бога!

Стефана. Ти стой настрана пък — смеха си гледай!

Михал. Ба — човек живея за един смях! Като бяха се окумили, като бе глъхнало... Ката утрин ще се проточат през мегдания Хаджи Андрея, Хаджи Куман, Андрон, сякаш попове на прянос минават. Хай подире им раята. Я, втръсна ми се — да се поразмъти, да стане щогоде...

Стефана. Щом ти са втръснали тези, гледай пък Куката. Хайде, да е честит на тебе и на всички!

Милка. Ама не е за тука. Христо разправя какво било в Рим.

Христо (*със същия важен тон*). Както там, таквоз и тук. Плебеите работят, патрициите стоят; патрициите господстват, плебеите робуват. Не добият ли права плебеите, ще се обърне света!

Стефана. Стига бърбора — изнес чибуците!

Михал (*кикоти се*). Ганчовица Куката, Добревица ще се запечатат в онези ми ти малакофи по черква, пък старите чорбаджийки като ще подвият поли...

Стефана. Кой — аз ли ще подвия? (*Клати глава, като че довършва закана в себе си.*)

Христо (*между това обира чибуците и важно с мерни стъпки излиза*). Христо няма да пали вече чибука на Хаджи Кумана.

Стефана (*след сина си*). Че тя фалагата на батя Дечка...

Милка (*пресича майка си и с недоволство*). И-и, и ти за Дечковата фалага захвана като свака Хаджия. Разберете, мина вече времето и на нея, и на Дечка Граматика.

Михал (*към Стефана, разсмян*). Думай сега де.

Стефана. Само туй знайте; минало времето на старите, дошло на Куката от ръта и на Даскал Димитра.

Милка. За угодата на някого светът няма да се спре на едно място.

Стефана. Тъй. Да си отиде баща ти, да стори място на Терзията и Куката.

Михал. Е, стига все против нашите де!

Стефана (*полу на себе си, с подигната глава*) — Защо не съм сега мъж, божке! Защо не съм? Ами с този фиштан къде да се дяна?...

Михал. Е, щеше да изкараш и ти една поразия като Хаджи Андрея — повече какво? Вчера проводил у дома момчето си — като му държа противна страна, да му платя борча си. Имах да му давам десетина гроша от вино — их, калпазанина!

Стефана. Полека, батю Хаджия е оттатък.

Михал. Сякаш не го зная, като го смъкна Хаджи Христо от онези чакалски ли, кучешки ли колиби — Хаджи Андреювици, дето са ги прекръстили сега. От рая направи го зет и на мене чалъм да продава.

Стефана. Тебе прилича ли ти да не си плащаш борча!

Михал. Аз съм чорбаджийски син!

Стефана. Ама баща ти не пазаруваше вино на вересия, не ходеше да се братими с Куката. (*Към Милка.*) Иди виж ратаите опукаха ли кафето. Вземи да го смелиш.

Михал. Чакай пък аз да се върна да видя какво са я завъртели на Метоха.

Михал из едните врати, Милка из другите — излизат; откъм къщи влиза чорбаджи Петко.

Средна пора, едър приличен мъж, са буйни мустаци и хубаво избръсната брада. Над копирена котнияна антерия облякъл сукнена салтамарка, възсини сукнени потури, препасал също тъмен пояс, на който затъкнал отстрана сребърен дивит. На глава е наложил калъплия фес. А през врат праметнал дълъг синджир на часовника си, скрит в пояса отстрана. Както цялата му външност, тъй и осанката му издават у него породист човек. Той е малко бавен, с достойнство и говори всякога уверено, макар понякога да се забелязва известна наивност и мекота.

Петко (*внося малко столче, покрито с тъкана покривка*). Да има де да сложим огъничето — Михал ли беше тук? Когичком изскочи?

Стефана. Не го свърта. Отиде на Метоха.

Петко. Щях да му поръчам, като си свърши Даскала, да му каже да се отбие да пие едно кафе у дома. Имам да му кажа две приказки.

Стефана. Притрябал ти е. Само да задява Милка и тя да зяпа подире му.

По чардака се чуват стъпки.

Хаджи Куман (*отвън още*). Я отворете да светне бе.

Петко (*към жена си*). Светилника!

Хаджи Куман (с влизането си). Не носим ни аз, ни Дечко фенерец — не виждаме де стъпяме. Добър вечер.

Домакините. Дал бог добро, дядо Хаджи.

Хаджи Куман, прекарал години старец, простак, говори провлачено. Облечен със салтамарка и шаячни потури. След него върви Дечко Граматика, съща пора комахай, затъкнал в тесен изтрит пояс дивит и в тъмни кърпени шалвари. От другите врати влиза и Хаджи Андрея, възниськ, плещест, с подстригани по гръцки мустаци, облечен също като домакина. Той е надут, груб, обича да говори натъртено и понякога нетърпелив.

Хаджи Андрея. Тъкмо щях да кажа — един фенер да изнесат ратакините.

Стефана (към Хаджи Кумана). Заповядай, дядо Хаджи. Ти и гостенин водиш. Минете отгоре.

Хаджи Куман (като се спира сред пруста). Спарпутих го в тъмнината, и то — на Метоха. Че не стига ли там Даскала, ами и дъртия Граматик?

Дечко Граматика (иска да се оправдае). Как — не на Метоха бе, дядо Хаджи!...

Хаджи Андрея. Аз съм рекъл вече — утре, като вземем мезлиша, пак него ще туря.

Хаджи Куман. И аз. Куче да ме лай, няма да храня.

Хаджи Андрея. Дигнахме училище, от черква по-голямо, че събрахме светогорски калугери — дето ги разпилял аскеря — да се учат в него, да ги хранутим и да ги учим.

Хаджи Куман. И какво учение. На книги ли ги е събрал да ги учи този даскал или на талим.

Петко (като им показва да седнат). Да оставим Даскала, дядо Хаджи, на него няма да даваме ум, ами...

Хаджи Андрея (едвам седнал, скача пак и възбудено го пресича). Като речеш — да го оставим! Той разбърка всичко тука, утре ще ни вземат и раята, и стоката — да сме го оставили!

Хаджи Куман. Чорбаджилъка на дяда си ли му се ще да си повърне или ни дири отнейде слабото място да ни възседне: турил е този синковец нещо на око... При тебе, чорбаджи Петко, той катаден идеше. Ти не може ли тъй някак да го проумееш къде му стиска калеврицата?

Хаджи Андрея. Онези хаймани, дето тършуват по Балкана, ако не са те под кожата му, аз ей ма де съм! Рекли са му да си нареди няколко в мезлиша като Терзията, да пипне черковната и училищната кутии той — подире, като хване с тях гората... Има цяла зима да пият по влашките кръчми и да попържа султана!

Петко. Стига сте одумвали момъка! Откогато сме отворили голямото училище и той е поел работата, мъже брадати от дедай си села в градове околвръст събра да ги учи. От Хилендар чак хората го разбраха, ний наш човек не можахме да го ценим. То е тъй — никой не е пророк в отечеството си.

Стефана (към *Хаджи Андрея* и *Хаджи Кумана*). Той моя мъж все ай тъй. В окото му бръкни, зла дума за Даскала не казвай.

Петко. Той не е какъв да е. Дядо му Димитър на времето си беше пръв чорбаджия тук. С ален капут го беше дарил войводата. И в манастиря в Завярата го хванаха. Помня и сега как плака цяла нощ баща ми, кога го обесиха.

Хаджи Куман. Ами тогази какво му е на тогози, зарад Терзията и Куката да иска да ми земе ранцата.

Петко (*става и тръгва да излиза*). Да проводя Христа да го повика сам той да ни каже. Аз и без туй исках да се разговаря с него.

Хаджи Куман (*след чорбаджи Петко*). Их, чева не е риба, да се хвърли сама на лясата — тези работи хамен тъй казват ли се направо! Защо ще си правиш труд?

Щом чорбаджи Петко излиза, Стефана сяда на мястото му и се завързва сякаш по-интимен разговор.

Стефана. И остаряхме, и патихме: моя мъж все туй си остана, такъвзи и ще си умре. Ай тъй вижда — в очите му го лъжат, той сякаш сам се прави на ахмак, вярва на цял свят. Нему като му е чисто сърцето, мисли и другите тъй.

Хаджи Куман. Той чорбаджи Петко не помни. Аслъ на този Даскал в кръвта му е туй. На времето дядо му за десет хиляди гроша ат яздеше. С османпазарския аянин на моравата джирито и какшкан играеха, аскер като минеше оттук, рекат да съберат от хората ечемик, храна — той няма да отиде от всякиго да вземе, на бащините ти и на

вуйчовите ми хамбари ще налети. Съмна на чорбаджиите, като го премахнаха.

Хаджи Андрея. И баща му, и този, край тази къща като минават, поклон трябва да правят. Досега щеше ряпа на огнището им да поникне. Днес, днес моята жена помни, като отсекли чорбаджиите: на техните и огън да не дават съседите, майка ѝ я провождала вечер късно да им занесе главня под престилка.

Стефана. Мене туй ме е най яд! Да не беше Петко пристоял онази година да го главят и да му дадат пет пъти повече от батя Дечка — какъвто оголял се върна, като се окашляше само, отдалеч щеше да подвива пеш! Даде му хляб на ръката, поизплати си къщата на дяда Хаджия, сега...

Хаджи Куман. На кой ум се намерих да му дам толкози парици да потроши в Елада.

Хаджи Андрея. Ти ще си прибереш взимането до косъм.

Хаджи Куман. Да прави, каквото ще! Къщата му е насреща. Дечка ще турим.

Дечко Граматика (*със скръстени ръце и прекалена скромност*). Белким не ми е занаят или не съм учил двайсет години момчетата, като речете, дядо Хаджи, на ваше здраве, пак го учвам.

Хаджи Андрея. И ще ги учиш, и в черква ще канерваш. Толкози години си шетал — на мойто време да те уморим от глад, не приемам.

Дечко Граматика (*свел умилено очи*). Хе-е-е, учил съм ги. Как съм си бърхтал ангела от всекиго челяк да изкарам, Хаджи. И с добро, и с дърво. За една кърпа и за една кокошка свършваха при мене азбукето и псалтиря...

Хаджи Андрея. Аз твоята наука за всички нови даскали не я давам.

Дечко Граматика. Малка бе тя, ама който веднъж я изкара, здраво я хваща. Най-напред донесе си панакидата, напиша му отгоре: „Кръстя, боже, помагай.“ И захване: „Аз, буки, веи.“ (*Полека.*) Сега за едно лято ги изкарва на пясъка, ама защо ми е на пясъка...

Хаджи Куман (*възбудено*). Да го турим, да го турим! Дечко да ги учи.

Стефана. Че защо пък...

Петко отново се повръща в пруста.

Стефана (*към мъжа си*). Приказваме тук — батю Дечко шетва още.

Петко. Я да доде да ти помогне тебе Дечко да видиш кафе ли — какво ще ни проводиш. (*Стефана и Дечко Граматика излизат.*)

Петко. Утре онези ще ни искат сметка в училището. Пред меймурина и пред народа ще гледат да ни очернят. Всеки, каквото му е дадено на ръка, да го приготви... Кондиката и мехюрите да ги вземните. Сребро колкото има в кутиите, да е прибрано до пара... Другите де са? Андрон бари няма ли да доде!

Хаджи Куман (*кима отрицателно глава*). Тц, не ще. Срегнах го днес — такъвзи чорбаджилък не иска вече да прави. Всички го подритвали.

Петко. И той дертовете си във всяка обща работа ще ги намеси.

Хаджи Куман. В мезлиша, вика, ваш човек ли дойде — прав е, мой ли — крив. Приказката му за нищо не се зачитала.

Петко. Андрон ум ли иска да доде да ми дава, да седна да го слушам! Там не го викам аз на приказка. Общи работи не се вършат с разговори — искат пипане и тичане.

Хаджи Андрея. Ако ще бе! Оставете го. Тъй, невидяло се! Като е прибрал всички хайти в раята си!

Хаджи Куман. Не е тъй, Хаджи. Аз ти думам и по ищирата, думам ти и подире, като захванахме черковата. Недей прибира всичко в ръката си. И ний да покомандарим една работица, от чорбаджилъка си да познаем нещичко.

Петко. Стига все за големство и вий! Обща работа в ръце държим. Цяла глутница се е настървила...

Хаджи Андрея (*дига рамена*). Аз от зимъс викам. Още еснафа като се разшава по колибите. Да събере всеки чорбаджия хората си: оставаш ли си ти пак рая — хай върви си, чупиш ли жегъла — плати си борча. Тъкмо се запролетява, поискат нива — няма нива; сермия за кермекчийница на Цариград — няма. Нека им намерят нивя и пари в чаршията!

Петко (*с досада*). Един път не можахте да ме разберете и вий!

Хаджи Куман. Нивиците си аз самичък ще работя. Да ми плати всеки борча си, дето съм го предплатил на кабзумалина. Не им ща ни мезлиша, ни чорбаджилъка.

Петко. Сто пъти съм ви казвал: аз не искам да меся сметките си с общите. По свои сметки аз не карам общи работи. И от таквизи, дето се дрънкат по тезгяхите и на Метоха, малко искам да знам!

*Между това от вратата към чардака влиза **Милан**, около трийсет и пет годишен, малко унесен в себе си човек; с видимо усилие да се домогва до собствено мнение, търси си всякога думите и безволен. Той е блед, от време на време сухо покашлюва, обут е в широки ботуши, на които се показват калпаци на калцуните. С голям калпак на главата — личи, току-що е слязъл от коня.*

Милан. Добър вечер!

Петко. Дал бог добро, Милане! Добре, най-подир стигна и ти.

Милан. Както съм окалян, измокрен — теглих с коня си направо. Да се отбия в къщи — тъй, таквози — никого няма дома. Пък закъснях.

Петко. Добре си сторил. Седни. Днес хубаво те е прал дъжда по Балкана.

Хаджи Андрея (нетърпеливо). Кажи да чуйм — какво я завърши?

Милан. Утре колибарите ще слязат насам: то таквози... само ще си каже. Сега доведох и дяда Къня. Мина оттатък да се почисти.

Хаджи Андрея. Аз ти рекох, като отидеш при моите раи там, какво ще им разправяш.

Милан. Сега таквози... Полския пан — онзи, как го викаха? Пиш... Пиш... дето прекарва пътя през Балкана. Във всяка колиба се спирал, изпивал по една ока вино и им разправял.

Петко. И той ли пък. Те в Полша се уредиха, че у нас дойдоха!...

Милан. Подир него минал пък Михал — всичко се обърнало ай тъй. Право, като ги слушам, аз таквози...

Хаджи Андрея (с досада към Милана). Какво таквози, онаквози.

Милан. Да се дръпнем пък! Щом ний сме били най-голямото зло...

Хаджи Андрея. Толкоз то от тебе!

Разговора пресича стопанката, която води дяда Къня — стар, но държелив колибарин, завил бели навуца и с голям калпак.

Стефана. Годишите вървят.

Дядо Къню. Време му е, ще кажеш, и дядо Къню да пусне брада, ама той е рекъл: докато не види и трето коляно от рода си, няма да се даде.

Петко *(като го посреща)*. В тази лапавица като си вървял, юнак си, дядо Къню — и от мене си по юнак!

Дядо Къню. То не ще приказка. Чорбаджията като поръча, ред ли е дядо Къню да не дойде.

Стефана. Мини, седни, дядо Къню.

Дядо Къню *(като сяда на сандъка)*. Ай тука на брашовския. От дяда Хаджия още той е вземал по десетина гроша назаем, колкото да си има отворени врата в тази къща. Господ на небето, чорбаджията на земята! Все под негово крило съм стоял.

С цял поднос кафета влиза ратакинята и поднася всекому чашка. После и ратаят поднася чибуците. Всекому дава чибук и с ръка туря малко огънче в него. Само на дядо Къня не оставя чибук.

Петко. Ами за дяда Къня чибук?

Стефана. Не го е сметнал.

Дядо Къню. А-а, остави, чорбаджи Петко, дядо ви Къню и без...

Петко *(откачва от стената чибук, подава му го заедно с кесията тютюн)*. В мойта къща не бива тъй. Заповядай!

Дядо Къню *(поема ги твърде поласкан)*. Гледай, гледай, за дяда Къня... Той сам ще си го напълни.

Когато всички зафирцват кафето и чибуците задимяват из пруста, на вратата откъм чардака се похлопва.

Петко *(става да отвори)*. Даскал Димитър. Чакайте! Заповядай, Даскале. Ти все по еленик го караш.

Даскал Димитър *(с влизането си, като се ръкува със стопанина)*. Хлопам. Не зная да нямате нещо.

Петко. И ний имаме същото, каквото вий отгатак.

Даскал Димитър *(ръкува се и със Стефана, после кимва и на гостите)*. Добър вечер.

Петко. Заповядай, седни!

Даскал Димитър — млад, строен човек, с шаячни френски дрехи. Той е самоуверен в речта си и горд. Към Петка се отнася като че със снисхождание, а към другите чорбаджии с ирония, понякога грубо и дръзко.

Даскал Димитър. Пригответе ли се?

Хаджи Куман. На никого нищичко не съм длъжен, няма какво да готвя.

Хаджи Андрея. Да се запретна мегдан с Куката да делия? Че не съм останал хляб от чорбаджилъка си да чакам.

Даскал Димитър *(като го изгледва с ирония)*. То се знай. Вий не приемате. Пан Пшесмицки разправя, шляхтичи като вас в Полша и добър ден от робите си не приемали.

Петко *(сяда до Даскала)*. Да оставим шегите, Даскале. Искам с тебе да се разговоря по-наздраво — и като приятели речи, и като...

Даскал Димитър. Няма да можем да се разберем, чорбаджи Петко. Защо да си правим труд напразно.

Петко. Захвана се една борба срещу мене: отпървом с шушукане из миши дупки по чаршията, след туй се разшърка и между раята, сега, гледам — хора, паметни като тебе, дори и те влязоха в нея. Искам едно да ми кажеш: ти с твоя ум как го вземаш всичко туй? Къде ще му излезе края?

Даскал Димитър *(снисходително усмихнат)*. Ами той краят му ще бъде много близък и се види.

Стефана. Да го чуем и ний.

Даскал Димитър. Много просто. Ще падне стария и с него кривач хора, които държат всичко, да сторят място на новите, друг ред да турят.

Хаджи Андрея. На Куката!

Милан. Той ми таквози... ред.

Даскал Димитър. Вий Куката видяхте и се заловихте у него.

Хаджи Андрея *(троснато)*. Нали туй ти са хората. С тях ще се борим!

Даскал Димитър. Още като го посочиха, казах, той не е за такава работа. Повторих и одева — на Куката не му стана добре. Всички искат от него — не мога да си налагам волята... *(С ирония)*. То

вий я карахте тъй, когото посочехте на раята си, него избираха. И като седне веднъж в мезлища, струва му се, с тапия го взема.

Стефана. Подкарайте го вий по-добре, да ви видим.

Даскал Димитър. По моему сега колибари и еснафи трябва да имат само туй пред очи: да смъкнат хомотя на чорбаджиите, да вземат общите работи и да разчистят на хората, които ще изпъкнат тепърва между тях.

Дядо Къню. Не пониква първия човек като едностърк синчец в гората, синко.

Даскал Димитър. Знаем, богатство трябва да натрупа.

Петко. Богатство лесно се събира.

Дядо Къню. Докато чест спечели, докато захване думата му корен да хваща... Колко, колко трябва да му повярва света, да тръгне подире му...

Даскал Димитър. Досега — да станеш първенец, трябва със знатен род да се прославиш, да се заобиколиш с рая, най-подир да се дигнеш и на Ерусалим да отидеш. Първенците не изпъкнаха с друго — с парите, родът и хаджийството си.

Хаджи Андрея (*едва се сдържа, грубо*). С борчове и чапкълъци — с туй ли пък вий ще изпъкнете?

Даскал Димитър. Ний ли? Ще ти кажа — не бързай! Един с честта си, други с ума си, трети с труд. Всеки, който дарба има, ще направим тъй — сам да може да си отвори път.

Хаджи Андрея (*надут и обидно*). Пет пари за ума и дарбите на таквизи голтаци аз не давам, да знаеш!

Петко (*за да предвари караницата*). Ако ти се много стяга душата, излез отвън да изпушиш една цигара. Аз Даскала тази вечер съм го нарочно канил тук, да се разговоря с него. (*Като се извъръща към Даскал Димитър кротко*). Пари и хаджийството е лустрото на чорбаджилъка. Аз сам на Божи гроб не съм ходил — няма и да ида — хора с дарби и памет трябва. Никой повече от мене не им сеца всеки ден нуждата и не знае колко те трябва. Да излезе някой паметлив, даровит човек, да го видя — аз първи ще го потегля към себе си. Тебе искаш ли да те избира чорбаджия утре?

Хаджи Куман (*като се спогледват с Хаджи Андрея*). Пъх!

Даскал Димитър. Във вашите борби да се замесвам — не е моя работа. Приказвахме за друго. Вий тук не можете да разберете: всичко

теглите към себе си; ако даровит човек дойде при вас, той ще бъде пак такъвзи, каквото сте и вий.

Стефана. Хубава работа — че ний да не сме!...

Даскал Димитър. Може да сте най-добрите. Само той няма да се дигне на своя нога, няма да подкара и работите тъй, както той си мисли. Ще бъде покрай вас и всичко ще тече тъй, както си го знаем.

Петко. Нищо не знаете, Даскале! Борите се срещу днешния ред: един се дере гърлото хомотя от раите да събаря, други си разправя, не вървяло всичко тъй, както нему му се ревнело — приказки наизуст са те. Виждам — ни ти, ни никой от вас не си е дал труд да помисли: какво ще рече да си чорбаджия на този свят.

Даскал Димитър (*усмихва се със снизхождение към Петка*). У нас какво са, всеки ден ги гледаме, а какво са били у еничерите...

Петко (*без да го слуша*). Да владееш една рая то е да пазиш и да береш грижата на цяло стадо хора. Да знаеш, отговаряш за него и тука на земята, и горе на небето.

Даскал Димитър. Да, но хората не са стадо!

Петко. Не ща да се ловим за приказки. Слушай ме. Всякога, когато турците поискат нещо, чорбаджията се изправя сам за раята си. Разтършуват се по Балкана, замирише на размирица. Войводата не отива да дири друго — доде на мезлиша и там всеки стои за своите хора с главата си. Дето сега виждам вяра, род да са се запазили между нашите колибари, дето не са им обелили базиргяни ребрата — то е, защото всеки от тях е влачила хомотя, както казваш ти, и не му е хрумвало и той на своя глава да кара.

Дядо Къню. А бе то хич приказка ли е! Оставете дядо ви Къню да му каже на Даскала. Колибарин без чорбаджия — той е като Йова. И пред турчин стои за тебе, и в мезлиша разправя, и на даването те преплаща.

Даскал Димитър. Вий ще се научите сами да си плащате данъка. До туй да остане само! За него много ум не иска.

Петко. Като не я проумяваш тая — на! Чорбаджията си развързва кесията и предплаща наведнъж цялата си рая, да не остане вълкът да влезе в кошарата — от всяка овца да събира данък. Как съм си прибирал след това от всеки колибарин парите си — мене питай!

Даскал Димитър. Знам.

Петко. Ама аз съм чорбаджия! Тези хора ми са оставени от деди и прадеди. По-добре мой някой и друг грош да се изгуби, отколкото да оставя турчин да надникне в огнището на едного от хората ми.

Даскал Димитър. Зная, много добре зная — вий си пазите раите, заемате им пари, те ви работят нивите и каквото изкарат, го носят на вас. И децата знаят туй. Колибарин не може едно яйце самичък на пазаря да продаде!

Петко (*дига ръка и го пресича*). Да ти кажа защо! Каквото ми донесе раята — яйца, масло, вълна, — като си взема колкото ми трябва за в къщи, другото провождам да го занесат у зетя ми. Той да си боли главата. Да не мислиш, чорбаджиите са петимни да се товарят със стоката на хората си, подире да се чудят пък те на кого да я продават. То е само и само — да не остават колибарина с чистото си сърце да отиде да го лъжат базиргяни по чаршията и да се подиграват с него.

Даскал Димитър. От всичко това какво излиза? Всеки от вас държи неколкостотин къщи в ръце.

Милан. Чорбаджи Петковите може и да са и от хилядо нагоре.

Даскал Димитър. Толкоз повече. Тези хора нямат воля в нищо.

Хаджи Куман (*към Хаджи Андрея*). Каква го е воля патила тогози? На, ако проумях едничка от неговите. (*Към Даскал Димитра*). Че за какви спери му е на колибарина туй бре!

Даскал Димитър (*обръща изведнъж на шега*). Че аз мисля да я накича на чело, дядо Хаджи, та да даде и на чорбаджията си малко да се покурдисва, затуй!

Хаджи Андрея (*към другите раздразнен*). Аздисали са — аз ви казвам, аздисали са като презобени коне! (*Към чорбаджи Петка*). Видя ли го сега и той не знай за какво се запъва!

Даскал Димитър (*като подига гласа си троснато*). За да си поеме всеки грижата, за да зарадеят всички заедно за общото — затова се запъвам! Хората не са деца!

Дядо Къню. Ба, и още какви!

Даскал Димитър (*с още по-подигнат глас*). Ще го излъжат няколко пъти на пазаря — ще се научи да си отваря очите; някой от мезлиша открадне или не върши работа — ще го махнат; турчин посегне на честта му, ще му се опре. Пък щом види, не се излиза тъй наглава, ще замахне и върху него.

Петко. По-полека, Даскале. Аз не съм глух! Според тебе, като оголее веднъж раята, таквизи като Куката да ѝ разбъркат сметките — сетне щели да поумнеят!

Даскал Димитър. Те, както векове са смогвали бащите ви и вас да нахранят, ще понесат някоя и друга година пагубите на базиргяните и на Куката.

Дядо Къню. Малка му е сирмията на колибарина, синко, страх ме е, не може понесе, пък оголей ли един човек, вземат ли му и честта, нататък не го боли за нищо.

Милан. И аз щях да кажа, таквози... Какво вече ще брани от турчина, когато му вземат всичкото...

Петко. Не влизайте в сляпа улица! Думата ни е за друго тука. На нас и на раите останало с турчина да се мерим!

Даскал Димитър. Защо? До ще ден и с него да поискаме да се мерим.

Петко. Само това ни липсва.

Даскал Димитър. Навикнали всякога да се наблягате един на други с вашия ред, ето дори сами сте изгубили вяра в себе си. Вий приличате на стари кладенци. Черпили, черпили всички от памтивек от тях, сега и влага надали е останало по дъното, пък искат воденици да карат.

Милан. Послужете, вижте за колко таквоз... ще ви изберат и вас. Общите работи не се те с малко и лесно карат.

Даскал Димитър. Новият ред ще разкрие нови извори! Да видите как отвред ще бликнат хора със сила и вяра в рода си!

Хаджи Андрея. Ха-ха! Полека. Като гъби подир дъжд.

Даскал Димитър. Когато общите работи бъдат достъпни за всички, народът ще има голям избор — най-достойните — те ще управляват!

Петко. Пъха ли си всеки ръката в общите работи — те няма да помръднат и педя напред! Там ще искат едни ръце от желязо! Туй да оставим. Ако тръгне, както разправяш, всяка пролет трябва чорбаджиите до един да се сменят.

Даскал Димитър. Та какво от това?

Петко. Като как си мислиш ти — да поемеш общите работи? Хамен тъй като влезеш да привиеш кръстом нозе в мезлиша, всичко ще тръгне, а? Най-напред един чорбаджия докато си завъди приятели

между турците. Да има на двама, на трима аги здраво да се опре, че тогава и думата му да хване да минава пред войводата.

Даскал Димитър (*пресича го*). Той, като се опира здраво на народа, не му трябват никакви аги — войводата ще гледа него и патерицата му.

Хаджи Андрея. Щом Добри Терзият се натополи с патерицата и на войводата сърцето в петите ще отиде.

Петко (*свива рамена и дига ръце от Даскал Димитър*). Не съм крив аз, когато на тебе и през плет не се е мярвало как се вършат общи работи.

Хаджи Куман. Що си седнал да си хабиш приказчицата, чорбаджи Петко? Главата му не увира! То дошло да се наддумва тука.

Петко (*изведнъж като се връща към Даскал Димитра, хваща го за ръка и продължава*). Подире: чорбаджийският ум ще се обляга на народа и турците ще плаши с туй. Пък в същото време кой де може ще го дебне как да му подложи динена кора, да седне на мястото му.

Даскал Димитър. Така е. Изхаби ли се един, стане ли негоден да проумява какво се иска от него, няма да го цедят, както при вас — чак до синовете и унуците му. По десетина, по двајсет души — един от други по-достойни ще се надпреварват за неговото място.

Петко. Тогази кое по-напред? С турците ли да се разправя, с враговете си ли или общите работи да гледа. С тях — хубаво помни! За една година няма да може да се разбере само накъде е? Питам го аз: какъв ще бъде този ред, дето всяка година всичко ай тъй с главата надолу ще се обръща?

Дядо Къню. Кажи го, речи го ти: никакъв.

Даскал Димитър. Ако искате — няма да има никакъв ред.

Петко (*слисан, като скръстия ръце пред него*). Е-е, ами тогава?

Даскал Димитър. Един достоен държи патерицата днес, утре доде по-достоеен от него, вземе я той. Туй непрекъснато дигане и падане на хората, тази бъркотия помежду им, сама ще тикне общите работи много по-силно, отколкото във вашия ред, дето всичко беше закостеняло на мястото си.

Петко (*съвсем слисан*). Ежби и бъркотия. Те да подтикнат работата в мезлиша. Ти не си на себе си. Даскале! Прощавай ме за приказката, ама щом сте се повели по таквизи щуротии — то ще рече: у никого капка сваяст не е останало вече.

Даскал Димитър. Ти не можеш да ме разбереш.

Чорбаджи Петко става. Настават след него и другите. След малко откъм къщи се чува тичане и шум.

Стефана. Мъж ми не може. Нали колибарите и на Метоха ще проумяват.

Дядо Къню. Ама защо вържеш гняв на колибарите, чорбаджийке? Тука най-учените го приказват.

Милан. Що остана до простите хорица такъвзи... Право.

Хаджи Андрея. Добре се изказа. *(Към чорбаджи Петко.)* Видя ли го.

Стефана *(като се ослушва в шума отвън).* Кой се е разтичал пък оттатък. Чакай. *(Дръпва се и отива.)*

Петко *(без да обръща внимание на жена си).* Право! Да додеше някой вчера да ми каже: Даскал Димитър туй го приказва, нямаше да му хвана вяра!

Даскал Димитър дига усмихнат рамена пред Петка.

Хаджи Куман. Когато чакахме възкресение на Божи гроб и през зимата имаше един калугер от русия пешком дошъл. Той все туй повтаряше — от учените ще се свърши света.

Даскал Димитър *(хваща за рамото Хаджи Кумана, разсмян).* Хе-хе, че пък — че пък мъдрост си ти донесъл от Божи гроб, дядо Хаджи. Я гледай — да не ти се надява човек.

Хаджи Куман *(като се дърпа обидено).* Донесох я! Остави ме! Ами ти, като ми потроши толкова грешни парици в Елада, тези ветрища ли донесе!

Даскал Димитър *(гордо и сърдито виква изведнъж).* Какво? И смееш ти още да си отваряш устата. Аз мои пари съм трошил и...

Даскал Димитър недорекъл реч и в пруста се втурва Дечко Граматика.

Дечко Граматика (*уплашено*). Джумфур! Еснафите дигнали джумфур! Михал доде да каже — тръгнали насам.

Хаджи Андрея. Какво, какво?

Петко. Приказвай по човешки.

Дечко Граматика (*уплашено*). Джумфур! Михал каза.

Влиза Стефана, след малко Христо, най-подир Милка — всички се събират в пруста.

Стефана (*засуетена*). Щом отседнал коня меймурина тази вечер и повикал при себе си Добри Терзият. Еснафите дигнали глави и искали у дома да додат. Доде го видя Михал, изскочил.

Всички се споглеждат с недоумение.

Петко (*горчиво усмихнат*). Меймурина повикал Добри Терзият и еснафите дигнали глави.

Стефана. Аз нищо не мога да проумея.

Петко. Много добре проумявам аз. И отдавна се догаждах, само исках да се уверя. Турците подкладоха целия огън тук.

Даскал Димитър. Отде-накъде?

Петко. Ний да се разядем помежду си, пък те да стоят настрана и да си гледат кефа. Техните първенци не можаха да преглътнат: гяурите да дигат черква и училища, по-хубави от джамиите им. Плашеше ги нашия сговор. Като не можаха друго, пуснаха фитили между еснафа и раята!

Хаджи Андрея (*към Даскал Димитра*). Чорбаджиите били турски мекерета, а? Кой продава рода си, кой стана маша на людски ръце?

Даскал Димитър. Много им е крива сметката на турците. Като дигне веднъж глава раята, няма на чорбаджиите да се спре само.

Дядо Къню (*замахва с ръка отчаяно*). А-ах, видя се тя нашата.

Петко. Няма да посмеят те да додат. Я, Милане, идете към Метеха с дяда Къня да пресрещнете еснафите и да ги попитате какво искат?

Милан и дядо Къню излизат.

Христо (*настрана, палаво*). Менений Агрипа отива на Марсово поле да разубеждава въстаналите плебеи.

Хаджи Андрея (*заканително*). Нека да додат!

Стефана (*като показва към прозореца*). Я-я!

Всички се ослушват. Отдалеч се носи смътен шум. Между това Даскал Димитър се доближава до Милка, ръкува се с нея и завързва тих разговор. Когато всички млъкват и се ослушват, чува се шепотът между Даскал Димитър и Милка.

Милка. Ти ни съвсем-съвсем забрави. По-рано идеше всеки ден у дома, сега не помня вече откога не си идвал.

Даскал Димитър. Ами работа... Какво да правя?

Милка (*малко засрамена*). По-напред как идеше... да приказвате с баща ми.

Даскал Димитър. Сега мъчно вече можем да се разберем. Той на една страна, аз на противната, стоим един срещу други!

Милка. Туй нима може да бъде пречка?

Даскал Димитър. То се разбира. Но вий жените...

Милка. Аз мисля — макар да съм жена и много да не разбирам от вашите борби — отвън нека си държи всеки своята страна, тука у дома, помежду си — то друго.

Даскал Димитър. Тъй-тъй. Тряба така да бъде. Приятелството си е приятелство. Само че...

Милка. Какво?

Даскал Димитър. Как да кажа. Вий жените в тия работи...

Стефана (*дочува по-ясно шума отвън*). Я, пеят.

Хаджи Куман. Какво са се разревали среднощ?

Хаджи Андрея. Няма ли пазванти?

Отначало издалеч се чува песента на еснафите, които се доближават насам. През прозорците забелязват се хора с фенери в ръка, стъпват се по мегданя. По-сетне всички се доближават под пруста и се чуват виковете, кикотенето, някои подсвиркват с уста. Всички в пруста се споглеждат с недоумение.

Стефана. Спряха се под прозорците. Какво искат!

Дечко Граматика. И тази не бе се ни чувала, ни виждала по нас!

Хаджи Андрея (*бързо разбутва всички, доближава се до прозореца, отваря го и гневен се обръща към мнозинството*). И ноще ли нямаме мира от вас, и ноще ли! Какво сте завили. Не моите ме уплаши.

Един глас (*издигнат в мигом смълчаното мнозинство*). Чувате ли го! От чорбаджийски прозорец и той на чорбаджия се прави.

Хаджи Андрея. Аз ще ви науча!

Втори глас. Вчера не си развърза цървулите да влезе у Хаджи Христови.

Хаджи Андрея. Ще ви науча, хаймани н'едни!

Трети глас. Сляз чорбаджийския ти квас да видим! (*Дига се отново глъч и врява, която заглушава Хаджи Андрея.*)

Петко се приближава до зетя си и се мъчи да го издърпа, но той иска още да се кара и се противи.

Петко (*като издърпва най-сетне Хаджи Андрея и се показва сам пред множеството със строг, но сдържан глас*). Какво сте се събрали по туй време пред къщата ми? Мене ли дирите — ей ме на!

Няколко гласове. С-с-ст, мълчете, чорбаджията!

Всички притихват мигом.

Петко. Или не можете да ме търпите още една нощ чорбаджия? Двайсет години аз вече стоя и нито оставих някого от вас с пръст да бутнат. Потрайте до утре. Аз сам ще си занеса патерицата у меймурина.

Четвърти глас. Вий имате ли срама бе! Какво викнахте да плашите децата на чорбаджията.

Пети глас. Е, хайде. Като се е толкоз додрямало на Петка Хаджи Христов, да го оставим. И тази нощ да се порадва на чорбаджилъка си.

Дига се ново кикотене из множеството, което с виковете и подсвиркване си поема пътя нататък. Петко хлопва сърдито прозореца.

Хаджи Андрея (*изстъпан сред пруста със запенени уста, вика, що му глас държи*). Да не ми е името Хаджи Андрея, да не съм аз Хаджи Христов зет, ако не натъпча всекиго в кози рог!

Хаджи Куман (*показва на Даскал Димитра*). Най-напред тогози дръжте. Той им пусна мухата!

Дечко Граматика (*по-изотзад*). Той, той, дядо Хаджи!

Хаджи Андрея (*към Даскал Димитра, злобно и сърдито*). Ти да си туриш обица на ухото. Дето си тръгнал да ми мътиш водата — тинята отгоре да се дигне.

Хаджи Куман. Пък той в мътна вода риба да лови.

Даскал Димитър (*стъписан крачка от тях, гледа ги с горда, презрителна усмивка*). Наистина! Във вашата смрадлива локва — с глен на жабуняк покрита, — камък хвърлиш, да се опръскаш само!

Хаджи Андрея (*още по-гневно*). Свивай си езика зад зъбите, да го не прехапиш ай сега!

Петко (*строго, но без още да влиза помежду им*). Андрея!

Даскал Димитър (*към Хаджи Андрея*). Вий ли ще ме съдите, вий ли ще се заканяте на мене! Дето сте потънали в кражби и грехове, човек няма да не е пропищял от вас!

Петко (*пристъпва към Даскал Димитра, сдържано и настойчиво*). От кого са пропищели, кой е грабил? В моя мезлиш аз знам хора само за добро са стояли и радели.

Даскал Димитър. Един ти не знаеш в твоя мезлиш какво се е вършило!

Стефана (*сепнато*). Нека всички направят, колкото ний сме направили!

Петко (*наивно*). Ний докарахме вода да очистим всички от кир и мръсотия тук, дигнахме училище, черква.

Даскал Димитър (*пресича го и като се отвърща от стопанина с насмешка*). Ха, черкви, училища, чешми — знаем! Отваряха си в мезлиша работа, само да има откъде да грабят.

Хаджи Андрея. Какво? Имаш ли лице на шуря ми?

Хаджи Куман (*към Хаджи Андрея*). Тупни го бе, че да си събере в шепа зъбите!

Петко (*развълнуван, но като се мъчи да се самообладава*). Даскале! Ти, като си ме смятал за крадец, защо си дошъл тук!

Даскал Димитър. Сам проводи да ме викат.

Петко. По-добре прага на къщата ми да не си пристъпвал, като си имал таквази мисъл в сърцето си за мене.

Даскал Димитър. Аз на тебе нищо не казах.

Хаджи Андрея. Хайде сега, няма да заливосваш!

Петко (*като посочва вратата на Даскал Димитра*). Нямам вече приказка с тебе!

Даскал Димитър (*дига гордо глава и с една усмивка тръгва да излезе*). А, ти ме пъдиш от къщата си! Добре! Стой с тези, дето са те заобиколили. Скоро аз пак ще потрябам. Сбогом!

Хаджи Андрея, Хаджи Куман и Дечко Граматика се погват след Даскал Димитра и един през друг се спрехватат подире му чак навън.

Хаджи Андрея. Я дърмите ти по-скоро оттука.

Хаджи Куман. Още утре париците ми!

Дечко Граматика. Той цял бунтовник бе, дядо Хаджи. От дядо си по-голям.

В пруста остават само чорбаджии Петкови, смутени и мълчаливи. Чорбаджии Петко не може да се успокои. А Милка се мъчи да задържи сълзите си. Късо, напрегнато мълчание.

Милка (*като се разплаква най-подир*). Едвам дойде Даскал Димитър у нас и вий го изпъдихте като...

Петко (*не може още добре да разбере*). Какво има?

Стефана (*строго към дъщеря си*). Я, я гледай ти нея. На теб пък какво ти е?

Христо. В тази къща не живеете само вий!

Стефана (*към Христа и Милка*). Да се изстъпи той в лицето на баща ви да каже, че крал в мезлиша — да го търпим още.

Петко (*смеря дъщеря си с очи, изведнъж без думи разбира какво става в душата ѝ и сякаш победен, стъписва се и с тих глас, като да бърбори сам на себе си*). Остави, Стефано... Подкопах ми корените в мезлиша, под мойта чест къртици ровят отвед отвед, навярно и в къщата ми са смогнали да се промъкнат.

Стефана (*от все сърце натъртено*). В къщата си бил ти един господар, Петко. И по-голям господар от тебе няма тука. (*Като се извъръща към децата си и дръпва Милка*.) Чувате ли? Хубаво да запомните туй и вий!

Петко (*като че ободрен от думите ѝ, по-спокойно*). От дяда си, от баща си и аз туй съм запомнил и за него ще се държа, докато бъде жив. Ний сме българи, колкото и да се дигаме, честта ни не може да се дигне повече от на един роб. В общите работи ний от мезлиша по-нататък не отиваме. В търговията, като ни пуснат най-много на чаршията, трябва да благодарим. Нашата радост, нашата чест и едничкото място, дето ний се сещаме, че сме хора, е между своите в къщата си.

Стефана (*удряйки се в гърдите*). Докато аз съм стопанка в твойта къща, само честта ти няма да оставя пред никого да падне. Твоя дума надве тука няма да стане, ако ще би наопаки да се обърне света.

Петко. Даскал Димитър поиска тука пред вас да ме опетни. Няма кракът му да стъпи, докато не изближе всичко, каквото е казал. Ний в мезлиша сме залягали за общото повече, отколкото за своите дома. И ей пред вас за всички се обзалагам: ако намерят един от чорбаджиите да е взел пара от черковна или училищна кутия, нека я набият в челото ми!

Стефана (*към децата си настойчиво*). Дума по дума искам да запомните какво ви казва баща ви. Хайде!

Тъкмо Стефана подбира напреде си Милка и Христа, от другите врати се повръщат в пруста Хаджи Андрея, Милан, Хаджи Куман, Дечко Граматика и дядо Къню.

Дядо Къню. Ума му на дяда Къня не може да проумей на кого се обляга този Даскал, де е вирнал глава?

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

На другата сутрин облаците се разпиляват и небето се вече прояснило. Малък стръмен мегдан пред черковния двор и училището. От една страна зад оградата се дига кръст на черквицата, от другата е училището с широко отворени врати. Ниско от стената на училището изтича чешма. По-долу се вижда пишкиня на фурна. Издалеч се чуват закъснели кукуригания на петлите. На мегдана се мярка само един просяк, изправен край черковния дувар, и две ратакини, които си напълнят менците на чешмата, и една насам, друга нататък си разотиват мълчаливо. Наближава черковен отпущ. От фурната с табла на глава излиза симидчия и отива към черковния двор. След малко тръгват богомолците, повечето местни занаятчии с фесове на глава. Измежду тях се забелязват и колибари с калпаци. Жените се спират при симидчията, някоя купува кравай, друга погледва към училището и по две, по три наред разправят и отминават. Мъжете тук-таме се групират на купчини и шушукат.
Няколко жени подхванали приказка още от черква.

Първа жена. ... Тъкмо щели да си разотиват нашите, някой им прошепнал: чорбаджиите се събрали у чорбаджи Петковия пруст — пак нещо да кроят. Скочили всичките. Куката им казва: имам изин от меймурина да ги изловя, да им взема патерицата и кутиите. Вървете!

Втора жена. Мари, не думай?

Другите (се спогледват и прехапват устни). Хи-и-и!

Първа жена. Тръгнали. Ами няма как да разбият вратата! Тогази Даскала ги научил: да вървят те направо, той отдолу ще им отвори, били се сговорили с Милка да го пусне от долната протка.

Втора жена (не може да се надиви). Слушайте, слушайте Милка!

Първа жена. Да не би се сетил чорбаджи Петко, надали е щял някой от тях да осъмне. Щом чул откъм Метоха врявата, погледнал — няма дъщеря му, изскача — тя тъкмо отваряла.

Другите жени (клатят глави). Е-ех!...

Първа жена. Викнал на Даскала: в пранги ще го тури, пък на Милка: да си вземе утре бохчата, че на женския манастир!

Първи ред жени отминава. След тях втори ред, също подхванали приказки още от черква.

Трета жена. Даскал Димитър разбърка тука.

Четвърта жена. Пък защо мари? Защо? Моя мъж казва: вече равно ще стане. Няма богат, няма сиромаш, всички наред ще вървят — равни!

Отминава и втори ред жени. Мегданът все повече и повече се напълва с колибари и занаятчи.

Първи занаятчия (като потегля настрана един колибар и един занаятчия, шепнешком). Бе мене не ми е ни за чорбаджии, ни за еснафи, аз искам правото да се види... Няма ли на този свят туй, дето го викат право! Нали за него човек живеи, затуй има сърце у себе си — то да му казва: туй е криво, туй е право.

Втори занаятчия (клати глава). Тъй е, тъй е, ама на!

Първи колибарин. Първото го сеца сиромашът, че му е чисто сърцето. На богатия то замязало на еврейска чаршия. Какво няма вътре! Де да ти разумеи той тъй ли или онъй.

Дечко Граматика ходи мълчаливо из мнозинството, като надава ухо ту тук, ту там.

Дечко Граматика (щом забелязва Михал, отдръпва го настрана и шепнешком). Каква тръгна тя, Михалчо, снощи каква се кроеше, пък накъде се обърна?

Михал. Ха, и ти ли ходи снощи да кроиш при Хаджи Андрея? Чакай да те обадя!

Дечко Граматика (изплашен). Не съм кроил бе, Михалчо. Стой, какво струваш?

Михал. Ти с младите дръж сега, те ще ти върнат хляба.

Дечко Граматика. Дали щат туй добро стори, аз и на нови чорбаджии шетвам.

Михал (дига глава, изсмива се в очите му и скършва нехайно из тълпата).

Дечко Граматика — съживен от думите му, озърта се насам-нататък и чевръсто завива на друга страна. Няколко колибари се отделят и шепнешком разправят помежду си.

Втори колибарин. Не съм тръгнал аз от слободия чорбаджии да събарям. Слушайте ме! Може другите да са, ама аз си знам какво ме кара да не искам вече в рая да бъда. Миналата година заженях дъщеря. Тя си била дала сърцето на момък от Андрониовата рая. Нали сме Хаджи Андреовчани, отивам при чорбаджията да му кажа: дигна ръка — не бива! С Андроня се ядели помежду си, чорбаджията не бива да му се сродява раята с Андроновата. Накара ме силom да дам момичето си на другия. Тези работи не са за приказка по мегданите, ама на... Хем чедото си зачерних — хем аз влязох в грях. На онзи свят кой ще отговаря за греха ми пред господя? Няма да отиде Хаджи Андрея. Аз пак самичък ще отговарям. Тогази да не оставям. Не е то от слободия. Да върша самичък и да си отговарям самичък. Отговаряне за всичко има.

*Сред множеството се показва висок, с бръснати мустаци, дълга рошава коса и спуснати отстрани бради човек, инженерът **пан Пшесмицки**. И по външност, и по държане изведнъж личи, че е чужденец. Облечен е в извехтели френски дрехи, наметнат с изтрито избеляло палто, в уста държи къса лула. Той обикаля между купчините, слуша отстрана — никъде не се спира. Като среща **Михаля**, заговорва само с него завалено и примесно с полски думи.*

Пан Пшесмицки. Цо то ест!

Михал (видимо занят, протрива ръце, без да може да спре при него). А-а, ще му цукнем, ще му цукнем! Услади ти се тебе нашето винце, пане! Ама чакай, още малко!...

*На стъпалата на училището се изстъпва опърпан човек, със завързана мазна червена кърпа около врата, **Хашлака**, който събира наоколо си купчина мъже.*

Хашлака. Само патерицата да донесат! Ще дигна един чук, пък ще ида да хрянна веднъж Хаджи Христовата врата, че още веднъж! Че ще извикам на раята, колкото ми глас държи: тичайте на яма да разграбите тази стока, все от вашия гръб е одрана, да е натрупана тук!

Трети занаятчия (малко понаведен, се тупа по гърба). На, ребрата ни се четат вече!

Хашлака. Всичко, каквото ми се набрало, ще го кажа. Нека ми разправи чорбаджи Петко отде е събрал този имот. Дядо му ли, баща

му ли ходиха на Девня дъски да секат или той край Стамбул кирпичи сече?

Четвърти занаятчия *(като поклаща глава)*. Ще ти каже... Ний, което сме им на ръка чели, за него не рачат сметка да дадат.

Хашлака. Ще го накарам. Аз не кертя и малко ме държи. Ще го повикам, че ще му кажа: бе я веднъж да си разчистим сметките! Мене дядо ми, баща ми, аз — цял живот и на слънце се потим, и в студа мръзнем, и все са ни куркали от глад червата. Ти пръст о пръст в живота си не си ударял. Отде ти иде всичко наготово?

Дечко Граматика *(бърза да се вмести по-скоро в разговора)*. Ами-ами. Спуснал ли е някому господ с кошница? Всеки си изкарва хляба с ръце: „В поте лица твоего приобретеш хляб насущний“ — казва писанието.

Пети занаятчия *(разсмян)*. Виж как Граматика среща приказката на Хашлака със светото писание.

Хашлака. На книги изкарах аз: „Всякое беззаконие“, оттам нататък оставих го на Даскал Димитра. Казвам, което с очи виждам. Ний, като работим, защо сме сиромаси? Те, като стоят, защо са богати?

Дечко Граматика. Не ни трябват такива чорбаджии. Мене слушайте: наши хора ще гудим. Ганча още в килията съм го харесал.

Пети занаятчия. А-ах, малко си ни прал и него, каквото и мене с фалагата, сега си кривиш душата.

Дечко Граматика. Нали все за добро. Хора да ви направя. И виж Ганча — кабзумалин го изкарах.

Пети занаятчия. Ами, Куката надали стигна до „мисля, наш“ — побягна. На дюгена си и до днес на рабош я кара. И какъв кабзумалин ще стане: на рабош ли даването ще бележи, не знам.

Трети занаятчия. И на рабош да бележи, наш човек като е, пак ще го турим! Видяхме ги тези, дето вред са ходили и много знаят. Дето писаха, писаха все на големи тефтери, че най-подир живи ни в поменик записаха.

*Разговорите пресича преминаването през мегданя на меймурина. Всички се разстъпват и му правят темане. Той върви, любезно заприказван с **Добри Терзият**, а след тях пристъпят двама заптии. Пред вратата на училището меймуринът потупва дружески по рамото бъдещия чорбаджия, кимва му с глава и влязват вътре. Купчините отново се събират.*

Трети занаятчия (*към петия*). Не можело от нас чорбаджия, а? Не сме му още патерицата дали и меймурина на — му чест прави.

Четвърти занаятчия (*като протрива самодоволно ръце*). Тръгна тя! Нека да слязат и колибарите, че да им сметнем. Ще ми се надуват и големейт.

Трети занаятчия. Затуй залягам най-много и аз. Викат, кръстник ми бил Добри. И никакъв да ти е. Иди му на тезгяха, изведнъж ще си срещнете приказката. Пък до чорбаджиите кога ще се доберем?

Втори занаятчия. От нашата черга хора. Не щял чорбаджии — като видят две пари в кутиите и да се чудят: училище или черква да захванат.

Четвърти занаятчия. Имате там една килия, де да се учат момчетата да си записват името. Хайде, в нея било тясно на Даскал Димитра, дигнаха училище. Ами защо проумяха и черква? Имаме си една, де да се прекръстим в празник — тя стига като за нас сиромаси.

Трети занаятчия (*свиква сред множеството*). Ей и колибарите? Хем с гайда идат! Като на сбор.

Татък отгоре писва гайда. Нахлупили рунтави калпаци, с тояги в ръце слязват на тумби, на тумби колибари. Еснафите замахват с фесове и ги посрещат с общ радостен вик „О-о-о! Ей ги!“ **Ганчо Куката** се спуща през всички да ги посрещне. Той е около тридесет и пет годишен, пъргав, накрехнал настрана фес; дълги сърмени чепкени разметнал на рамена и широк пояс опасва цялата му половина. Груб, циник и простак, но инак доста сръчен да заема и влече тълпата.

Ганчо Куката (*бързешком почва да се ръкува с колибарите*). Слязохте ли? Само вас чакаме. Добре дошли.

Трети колибар. В тъмно сме тръгнали, Ганчо.

Четвърти колибар. Този народ все с нас ли държи?

Ганчо Куката. До един, дето ги виждате.

Четвърти колибар. На добър час — то ти е вече в кърпа вързано.

Ганчо Куката. Не можем да ги удържим. От снощи препират да вземат тефтерите. Чакайте! Да слязат колибарите. Ама да-а! Без съдрания цървул може ли?

Четвърти колибар. Съдрания цървул тъй. Да си жив!

Ганчо Куката. Той се влачи и подир ралото, и подир диканята. Изкара ли нещо, ще има и за еснаф, и за чорбаджии.

Трети занаятчия (*към колибарите*). Чухте ли сега Ганча! Казал ли ви е таквази приказка някой от чорбаджиите?

Дечко Граматика (*запъхтян, току-що се доближава до Ганчо Куката*). Да го дигнем бре! На ръце. В килията не знаете ли как ги дигахме за аксиос! Цял свят да види кого ний соплум искаме. Мене да ми държат ръцете...

Няколко души посягат да дигнат бъдещия кабзумалин, но той разперя ръце и ги спира.

Ганчо Куката (*решително*). Не ща: на ръцете съм се крепил досега, занапред не искам на чужди небето да стигам. Като чорбаджиите не ща да се кача на врата на народа.

Дечко Граматика (*с умиление, като го тупа по рамо*). Да ми си жив — да ми си жив. За тази приказка войвода да те направим, да е царството наше!

Ганчо Куката. Ама да-а! С просеник и аз съм отхранен бе! Наред с всички вървя. Не съм гладен за големство. Аз братята си искам да отърва.

Трети колибар. Е, а ни отървете и сметките им да прегледате.

Ганчо Куката. Патерицата и кутиите да пипнем само. Аз съм кука и като се закача веднъж, няма да си поплювам. Всичко ще го изпитам и ще го изкарам на мегдан.

Четвърти колибар. Какво ще изпитвате! Хаджи Андрея взе от мене ищира два чувала жито — за гърка не е тъй чиста. Отидох подир неделя на Хаджи Христовата воденица и с очите си видях моите чували, като ги докара раята му.

Ганчо Куката. Зная, зная. Чакайте сега!

Откъм черква се показват един след друг чорбаджиите. Най-напред с патерица в ръка върви чорбаджи Петко, след него — Хаджи Куман, Хаджи Андрея, стиснал под мишница тефтер, и Милан. Мигом цялото множество се смълчава и всички се разстъпват. Но едва излезли напред, захващат се шушукания и после закачки.

Глас от множеството. Дайте един дялан камък да хвърлим подире им бе — да се не връщат по този път вече!

Друг глас. Свършиха се. Направиха си стъпала от тях.

Множество гласове (*викат*). Дю-а-а!

Хаджи Куман (*цял треперещ от страх, като се извързва към Хаджи Андрея*). Ами сега, Хаджи? Мене ми се пръсна долната устница...

Хаджи Андрея (*като го сбутва да върви*). Къде — тук да те видя! Нали с Андроня все за преднина се карахте...

Множество гласове. Не щем таквизи чорбаджии! Давайте патерицата и кондиката!

Чорбаджи Петко се спира с пълно присъствие на духа, извързва поглед към занаятчиите, които изведнъж се смълчават.

Петко. Не щете ме? Кой ме не ще? Да излезе да го видя, да ми каже: защо ме не ще. На някого от пая ли откъснах или обидих някого? Или пък на рода и на вярата си верен не останах? Толкоз години аз държа тази патерица. И не съм чул ни един да е погълчал срещу мене или против другарите ми в мезлиша. Чорбаджии, еснафи, рая вървахме заедно, наедно залягахме всички за общото!

Хашлака (*изправен отстрана, като го пресича*). Не ви ли стига?

Петко (*без да обръща внимание, продължава*). И ето, който и чужденец да доде в града ни, има на какво да се диви и де да познае нашата чест.

Няколко занаятчии (*клатят на подбив глава*). Ха-ха!

Петко. Тези, що искат да ни изтребят от лицето на земята, пуснаха помежду ви няколко вълци в агнешки кожи да ни настървят един срещу други. И вий се повлякохте подире им слепешком. И род забравихте, и колко врагове имаме на вратата си.

Множеството почва да се колебае. Но изведнъж изскача Добри Терзият срещу чорбаджи Петка и обръща очите на всички към себе си. Бъдещият чорбаджия е средна пораз човек, облечен скромно и чист. Изглежда добродушен, откровен, говори всякога това, което мисли, макар твърде ограничен.

Добри Терзият. Не се правете на светци! Проглушихте ушите на света все за род и вяра да радейте.

Петко. Радели сме. И когато ний напъвахме всички сили раята си да възродим и просветим, вий ставате маша на людските да дигате

джумфур срещу нас!

Добри Терзият. Кой е маша? Заграбили сте тази рая да ѝ плячкосвате общите кутии!

Петко (*кипнал изведнъж от възмущение*). Ти лъжеш! Кой от нас е взел една пара?

Добри Терзият. Ще ти покажем! Дайте кондиката.

Петко. Вий с измислица подлъгахте хората.

Добри Терзият. Хората писнаха кански от твоя мезлиш. Изкрадохте парите, събрани за черква: от ищирата повечето къде отиде?

Гласове отстрана. Хаджи Андрея открадна дяланите камъни от училището!

Хаджи Андрея (*турил ръце на гърди, удивен*). Аз?

Други гласове. Хаджи Куман прибра гредите от скелята!

Хаджи Куман (*уплашен, с ръка на гърди*). Аз?

Петко (*като спира Хаджи Андрея и Хаджи Куман*). Стойте! (*Отново към множеството.*) Кои камъни, какви греди? Лъжете! Лъгал е, който ви е казал. Аз с тези хора наедно съм пристоявал и няма да оставя да им се зачернят лицата от измислици. Слушайте ме — всеки от вас, преди да отиде да вика за тогоз или оногоз пред меймурина, нека знае, че тука с честното име на дедите и баща си аз заедно с децата си и със стоката си се обзалагам за целия мезлиш. Спрете, опомнете се и помислете малко! Ний само за едната чест сме служили.

Пети занаятчия (*като разбутва няколко души наоколо си и вика*). А бре, хей! Чорбаджи Петко тука оброк дава — вий на Куката и на Терзията ли ще вярвате?

Мигом всички се умълчават. Едни си почесват тила, други се потриват — не искат да влязат в училището: наставка общо колебание. В това време сред навалищата се изстъпва Даскал Димитър и застава между чорбаджи Петко и Добри Терзият.

Даскал Димитър (*самоуверено и с висок глас към множеството*). Никой оброк не може да хване срещу клетвите на вдовиците и раите, ако ще би и сам господ от небето да слезе да го стори сега пред вас. Не слушайте никого, вървете, дето сте тръгнали!

Няколко занаятчии (*насърчени от думите му, подканят множеството*). Тъй-тъй! Чувате ли Даскала?

Даскал Димитър. Вий сте станали не за друго, да обърнете редът наопаки. Обърне ли се той, пада всякакъв оброк на чорбаджиите. Защото днес, с което се обзалагат, утре сами няма да видят как ще се изплъзне от ръцете им!

Петко. Тъй ли? В най-усилни години моята къща оброк е стояла пред войводата за града и за цялото Балканско пригоре околоръст.

Даскал Димитър (*със снизходителна усмивка*). Ха сега този оброк прилича на старите каймета. Дават ви ги и вий мислите, пари държите в ръка. А пообърнат се работите, замирише някъде на барут и никой за нищо не ги рачи.

Петко (*обиден и развълнуван*). Как! Моята дума старо кайме ли?

Даскал Димитър (*към множеството*). Вървете, стига само на думи сте вярвали.

Петко. Вий мислите, ако хвърля патерицата от ръката си, ще изгубя и честното име на баща си? Децата и стоката си, а?

Даскал Димитър. Което вчера се е почитало честно, утре като се види по-отблизо, като се поразнищи... Днес, които най-близо вървят до чорбаджиите, утре сами ще отстъпят от тях!

Петко (*сърдито и комахай с пренебрежение*). Само човек, който никога не е знаел какво ще рече чест, който самичък е плюл на името си и на честта си, може тъй да пресмята и да цени честта на другите.

Даскал Димитър (*обидено и дръзко*). От крясък и от думи аз не се плаша.

Петко. Един голтак, той с най-леко сърце може да не мари над хорската челяд и имот.

Даскал Димитър. Аз съм голтак и сам-самичък под небето!

Петко (*пресича го и грубо*). Стой настрани, като се застъпваш за него!

Даскал Димитър (*изпърво горчиво усмихнат, като все по-гордо дига глас*). Първо, една клюмнала стряха — и тя заложена на вас за дълг. Целият ми имот! Казват, някога дядо ми от всички чорбаджии с най-много рая и стоки бил заобиколен тука. Неговата чест чак до Цариград се носела. Само неседнал и той като бащите ви и вас имота си да преумножава и да се радва на честта си. Сега да имам с богатство да се перча и аз. Дигнал си главата света да управля и я занесъл самичък на бесилката.

Петко. Ти какво намисаш дяда си?

Даскал Димитър (*снизходително усмихнат, изведнъж понижава гласа си*). Тряба страха на бащите ви да е оживял във вашите сърца. Те показваха на къщата на дядо ми като на молепсана, вий и досега още от името му се само боите!

Няколко занаятчий (*плясват радостно с ръце към чорбаджиите*). Каза ли ви го!

Даскал Димитър (*насърчен от одобренията на множеството, подига все повече гласа си*). Не бойте се — ни той, ни баща ми ще възкръснат да дирят сметки от вас! Нашата световна чест открай си е била друга и ний по нея сме залитали... Баща ми цял живот прекара в неволя, но нищо не му се досвидя за мене да ме изучи да се върна тук — да служи на народа си!

Няколко занаятчий (*като потриват само радостно ръце. Към чорбаджиите*). Ха де, думайте сега!

Други занаятчий (*също тъй доволни*). Натъпка ли им семеря.

Даскал Димитър (*продължава*). Изпродаде стоката си, заложи къщата си, ако би могъл, слюнката под езика си би дал да ме поддържа. И ето ме, помежду ви съм сирак, гол — питате ме: какво имам тук? Целият ми имот е моята вяра и любов към рода ми. Аз една грижа имам по-високо от всички грижи на света — да работя, да живея и да умра за него!

Думите на Даскал Димитър ободряват множеството. Едни кимват доволни с глави, други потриват ръце и огледват към чорбаджиите.

Няколко чорбаджии. Тъй, тъй, Даскале!

Двама стари селяни гледат отстрана на Даскал Димитър и не могат да му се налюбуват.

Един старец (*просълзен от умиление*). Хаджи Димитър, досущ дядо си одрал. Помниш ли го?

Друг занаятчий (*нетърпеливо към чорбаджиите*) — Давайте патерицата и кондиката!

Петко. Ще ги вземете по реда.

Даскал Димитър (*иска да спре множеството*). Слушайте! Оставете ме да се доизкажа!

Хаджи Андрея (мъчи се да пробие път. Към чорбаджиите). С турците по сме се разбирали. Вървете.

Множеството (спира чорбаджиите). Патерицата и кондиката по-напред!

Даскал Димитър (вика от все сила, за да спре тълпата). Чакайте! Всичко поред!

Ганчо Куката (нетърпеливо). Намери му времето за ред. (Като сбутва Хашлака.) Ти с вързани ръце ли си бре?

Хашлака (хвърля се към чорбаджи Петка). Скоро патерицата! Народът иска патерицата.

Петко (мъчи се да задържи патерицата). Не познавам аз такъвзи хашлашки народ!

Даскал Димитър (хвърля се в множеството и напразно се мъчи да заварди чорбаджи Петка). Тъй ли ще се захващат народните работи!

Става голяма бъркотия. Множеството се нахвърля да отнеме патерицата. В блъсканицата пада Дечко Граматика, смачкват го, той изпищява, но в общата врява заглъхва гласът му.

Даскал Димитър го изтиква настрани. Докато чорбаджи Петко се бори да запази патерицата си, Хаджи Андрея, стиснал с две ръце кондиката, промъква се, пада му фесът, той гологлав успява да побегне в училището. Най-подир чорбаджи Петко изтървава патерицата. Хашлака я дръпва и по-скоро подава на Добри Терзият. Всички се втурват към училището. На мегданя остава само Дечко Граматика да се превива от болки и дядо Къню.

Дядо Къню (наканен да си върви, като съгледва Дечка Граматика, спира се при него). А бре Дечко, а бре... Я гледай...

Дечко Граматика. Кръстецът ми, ребрата ми... на пестил ме направиха...

Дядо Къню (мъчи се да му помогне да стане). Де да търся тарга сега? Ха, подеми се де! Стъпи. Можеш ли вървя до у вас? Че до тебе ли остана тая бре!

Дечко Граматика, опрян на дядо Къня, полека завива зад училището. Между това Даскал Димитър, силно раздразнен, иска да се разправя ту с тоя, ту с онзи занаятчия, но те бързат след другите и го отминават. При стъпалата на училището той застига няколко занаятчи с Ганчо Куката, тъкмо ще влизат и те, и комахай насила ги спира. В същото време малко настрана от тях застава с луличката си в ръка пан__ Пшесмицки__, който с любопитство следи спора им, без да се вмесва в него.

Даскал Димитър (*сърдито и настойчиво*). Туй на какво прилича! Народно дело ли вий ще карате или само за крамоли ви е?

Ганчо Куката (*спиращ се. Отначало без да се запазва, с малко съдържан цинизъм и със съзнание на силата си вече — като погледва любопитно Даскал Димитра, уж не разбира какво му приказва. Към занаятчиите*). С-с-с-ст. Ха... този пък на кой глас зави?

Даскал Димитър (*продължава*). Защо не ме оставихте да си доизкарам каквото бях захванал, аз знаех с какво да се обърна към тях, трябваше да им кажа тука пред всички...

Четвърти занаятчия (*пресича го*). Ама сега на нас огън ни гори на главата.

Трети занаятчия (*пресича го*). Ще усукваш и ще им правиш политика, хе-е-е.

Ганчо Куката (*към занаятчиите*). Не, не, той иска да го оставя масрафлия приказки за дяда си и за баба си да ми дипло...

Даскал Димитър (*още по-сърдито*). Бакали, цървулановци, простаци! На тезгяхите си да стоите — лук да копаете! Вий общи работи ще ми оправяте! Вий!

Трети занаятчия. И тази хубава! До снощи по-достойни от нас нямаше, сега!

Даскал Димитър (*с още по-голямо пренебрежение*). Достойни? Кой ви е казал? Само това да извадите от ума си. Между вас няма един да знае какво прави. Вий сте родени да слушате само и да вървите, дето ви водят.

Ганчо Куката (*цинично, с престорено смирение*). Е, че тъй, то се знай. Ний сме прости хора, лук садим и с игла избадаме. Само ще слушаеме ний и ще вървим нататък, дето ни водят таквизи като тебе... (*Прикърша реч, смярва Даскал Димитра с очи и цинично се изсмихва в лицето му.*) Можеш ли се ти, байно, обърна на припек.

Даскал Димитър (*надменно*). Как-как! Смееш ти още и на мене... На мене!

Ганчо Куката (*със същото цинично спокойствие*). Де ще! Като ми подливаше до снощи вода, сега ме избраха всички, ще дода на тебе на молба да ти падна. Нали? За благословия?

Даскал Димитър (*удивен*). Я ги виж ти, народните! За какво си избран ти, знаеш ли? За слуга! Да слушаш само и да изпълняваш волята на всички.

Ганчо Куката. На фесчето ми — разправяй ти на него...

Даскал Димитър (*още повече удивен*). Чорбаджиите го мислеха и правеха туй, ама не смееха поне да приказват тъй открито!

Ганчо Куката. А-а, аз съм раждан на ръта. Политика да глася, да мажа, не ми идат отръки.

Двама занаятчий. Право.

Ганчо Куката. Слушай, я ми кажи да сме на чисто. С народа ли си ти или чорбаджийски зет искаш да ставаш?

Даскал Димитър (*възмутен*). Как — вий и в живота ми смейте да се вмесвате!

Ганчо Куката. Какво миткаш ту във тази страна, ту въз онъз? И снощи от Метоха пак у чорбаджи Петкови си залепнал. Да не мислиш, че на окото ще убегнеш?

Даскал Димитър. Махвай се, да те не гледам! Никого не искам да зная и няма защо да се крия! Аз стоя над вашите борби!

Ганчо Куката. Я, я кажи още един път да те чуя! — Ний да си трошим главите, пък ти да стоиш над нас ли? Ама-да-а! Че за колко аз се разправям с такъвзи неканен чорбаджия?

Даскал Димитър. Аз стоя с науката си — знаете ли вий какво е наука? — Няма да изляза от моето училище с таквизи като тебе и Хаджи Андрея да се боря?

Ганчо Куката. Върви си гледай тогази панакидата. Какво се вреш помежду ни като крастав. Нашата работа иска ербап хора — неостанала на попове и бабини даскали. Хайде! И да си опичаш ума — самичък си тука и на никого не си притрябал. Като ти дам един ритник — няма бия кой да попита за тебе! Ще ударя куфаря на училището — ай там в килията, както ги е учил Граматика, да вървят пак да ги учи. (*Тръгва със занаятчиите*). Ама-да-а, в таквози смутно време ще оставя един даскал да разваля ума на хората!

Четвърти занаятчий. Нали е чорбаджийско, иска му се все тъй... отгоре...

Даскал Димитър (*гледа втрещен на мястото си и погнусен, плюе след Ганча Куката и занаятчиите, които влизат в училището*). Пю, пю, пю, смрад, гнусота!...

Пан Пшесмицки (*доближава се най-сетне до Даскал Димитра и ласкаво завързва с него приказка*). Пане, пане, добродзе! Слушайте!

Даскал Димитър (*треперещ от яд, не може да доде на себе си*).
Не искам вече нищо да слушам!

Пан Пшесмицки (*продължава*). То е народ, то су подли, зљи и глупе люди.

Даскал Димитър. И за тези хора аз ден и ноц тука толкози време се бѣхтя... Още патерицата напоели, мене първи да заюздят!

Пан Пшесмицки. Колко пан е млад, колко не знае люди... И аз, и аз за мой народ всичко дал! В хилядо осемста четирийсет и осма година, кога в царство полске било повасчано и аз в Галиция сум позвал наш народ за отжизну! А що народ? Свързал мене так за дърво, със сърпове и косери искал на парче да разкъса! После на аустрианци предал... Аз съм Пшесмицки, аз шляхта любил и народ, и ойцизну... А сега що съм аз? Где има балкан — през него път правя. Пшесмицки — пропала екзистенция!

Даскал Димитър (*като че се сепва и упорито, и продължително се вгледва в инженерера*).

Михал (*изскача от училището и весело се обръща към Даскал Димитра*). Даскале, виждал ли си пуйка, кога измѣти патета, че ги заведе на реката. Патетата плуват по водата, пък тя остане на сухо...

Пан Пшесмицки (*не може да разбере Михаля*). Цо?

Михал (*като прехваща за рамене инженерера*). Беше тя вече! Хайде, пане, да му цукнем за здраве сега.

Пан Пшесмицки (*също прегръща Михаля, запява и тръгват да излизат и двамата*) — Гло-гло, гло, гло, гло, гло, Глория. (*Продължава песента.*) Бялата пуста ракия.

Още незаглъхнала песента на Михаля и пан Пшесмицки и горе от друга улица се задава чорбаджи Петковата дъщеря. Спусната дълга сплетена коса по чипак, Милка развълнувана върви, комахай тичешком към училището.

Даскал Димитър (*като я пресреща*). Що дириш тука, Милке? Какво има?

Милка (*иска да го отмине*). Аз баща си търся.

Даскал Димитър (*задържа я*). Чакай.

Милка. Ти си повел терзиите и налбантите против баща ми. Хашлака се хвърлил върху него. Де е баща ми?

Даскал Димитър. Кой ще посмее да бутне баща ти?

Милка. Две жени дотърчаха да кажат — в кърви го повалил.

Даскал Димитър. Толкоз хора тук — аз ще оставя ли един Хашлак да дигне ръка на баща ти?

Милка. Ти! Ти си подклал всичко. Остави ме!

Даскал Димитър (*като се стъписва пред нея, с подигнат глас, сякаш иска да държи реч*). Милке! Знаеш ли ти какво исках аз и за него се застъпвах тука?

Милка (*пресича го и като извързва глава от него*). Ти пак като че ставаш на Метоха реч да сказваш! Тебе всичко ти е само в приказката на този свят.

Даскал Димитър (*мигом заробял, дига рамене и с тих глас*). Ти може и да си права. Не знам.

Милка (*силно развълнувана и просълзена*). Пък аз се полъгах... Тръгнах като сянка след тебе. И пред баща си дори да те закрилям. Да плача цяла нощ.

Даскал Димитър (*смутено*). Успокой се, Милке, какво има? Аз не мога хубаво да те разбера.

Милка (*с досада*). Ах, нима някога ти си могъл да разбереш нещо? Трябваше снощи, преди да додеш у дома, аз да ти кажа: да не се караш с баща ми. Нали? Да дохождаш пак у дома, че аз тебе... Аз... аз те обичам.

Даскал Димитър (*като че се сбърква*). Милке! Ама... Чакай... Боже мой...

Милка (*сякаш го не слуша*). На, тъй трябваше аз сама наред мегданя тука да ти казвам туй. Когато ти не искаше да ме знаеш за нищо... (*Като се хваща изведнъж за главата, сепната от постъпката си*.) Ах, какво правя аз? Мене ми взема някой ума. Тръгнах да търся баща си, пък...

Даскал Димитър (*като че не може да се оправя сам*). Ама защо ставаш такава? Чакай... Какво има?

Милка (*продължава полу на себе си*). Спрях се на момък сърцето си да откривам... Да приказвам таквизи приказки.

Даскал Димитър. Моля ти се, Милке. Слушай. Няма нищо толкова. Ако не беше ми го казала ти, аз щях да търся сгода да ти го кажа.

Милка. Ти да искаше... Да ме обичаше ти... Всяка вечер идеше у дома и аз всеки път, като си тръгваше, вземах светилника да те

изпращам.

Даскал Димитър. Ами как да ти кажа — тогава не беше време — тогава... аз обща работа се бях заел да карам.

Милка. Не оставаше ред до мене — да ме погледнеш. Да беше ти само веднъж извърнал очи към мене! Когато аз се свивах в някой кът в пруста, мама постоянно ми кимаше и ме дърпаше да изляза, пък аз стоях... Да те гледам и да гълтам всяка дума от устата ти...

Даскал Димитър (*виновно свива рамене*). Ами де да зная аз, Милке!

Милка. Ах, да беше ме погледнал ти само веднъж, всичко щеше да разбереш! Сега вече... Няма да се върне то!

Даскал Димитър (*замислен*). От снощи мене толкози много ми се струпа на главата, че още не мога да дода на себе си... Ти може да си права, аз, където ходя, все приказвам и работите на света искам да оправям, а когато себе си трябва да наредя, обърквам се съвсем...

Милка. Тебе в улични разправии ти лежи сърцето. За тях ти пренебрегваш всичко. (*Пак полу на себе си.*) Какво ще стане с мене? Как ще се живее занапред?

Даскал Димитър. Чакай, Милке, чакай да ти кажа... Снощи баща ти ми затвори вратата си, днес и еснафите ме отритнаха. Сега остава за мене едно — като пан Пшесмицки да тръгна по света... Който за народа стане, делът на Пшесмицки му е отреден! Сега, като го слушах, сякаш да виждах живота си занапред.

Милка. Че какво искаше ти? Спря ли, разправи ли на едного, тъй — ясно — да те разбере.

Даскал Димитър. Мене никой никога не искаше да ме слуша. И днес дори не ме оставиха да се изкажа. Аз смятам — всичко на този свят е създадено с труд и само за труда живее човек. Каквото ще да стане — не бива да робува този, който се труди.

Милка (*гледа го в недоумение, после надига рамене*). Приказваш тъй и искаш да те разберат. Е, ами подире.

Даскал Димитър. Какво ще бъде подире, аз не мога да ти го покажа на план. Сам не зная. И ако искаш по-право — това ми е най-голямата мъка.

Милка. Искаш да водиш, пък сам не знаеш накъде.

Даскал Димитър. Аз съм тук първия. Такава е честта на всекиго, който стои в първите редове. Миналата година във войната на

Крим разправяха, когато щяла да се превзема една крепост, тя била заобиколена с дълбоки окопи, набити само с колове. На войниците, дето вървели в първите редове, им казали да се нахвърлят на коловете, за да минат другите по тях. И моята орисия ще е таквази — да минат по трупа ми тези, които вървят след мене.

Милка (*завладяна от речта му, отново се развълнува*). Нека викат нашите против тебе... Цял свят да стане и да се опълчи против тебе... Не мога! И аз подире ти... Ако ще би на кол с тебе — ще вървя подире ти.

Даскал Димитър. Милке, от днес ти си за мене най-милото... едничка, която... ах, не ме мъчи да ти разправам туй — ти сама виждаш. Но да бих знаел, че дори и ти ще махнеш ръка на мене, аз пак не бих могъл да се отклоня от пътя си.

Милка. Няма да се отклоняваш. Твоят път... където изведе и двама ни.

Даскал Димитър (*увлечено*). С тебе, ще видиш ти! Но няма като пан Пшесмицки път през чужди балкани да пробивам, тук аз ще си проправам път и ще накарам всички да преклонят глава пред мене...

В училището се вдига врява. Чуват се гласове: „Не щем ги, не щем ги старите!“, „На Добря и Куката“, „Да живее Добри!“

Милка (*сепнато*). Какво викат? Баща ми...

Даскал Димитър. Ела насам. Той сега ще излезе.

*И двамата завиват бързо край черквата. Няколко селяни излизат от училището и самодоволно си тръгват. Излиза и **чорбаджи Петко**. В същото време от долната улица изскача комахай тичешком **Стефана** към мъжа си и го задържа за ръка.*

Стефана (*още запъхтяна*). Жив ли си, здрав ли си! Тръгвай с мен. Нямам аз мъж с Куки и Хашлаци да се разправам!

Петко (*като смеря с очи жена си*). Ти какво си дошла тука? Туй женска работа ли е? По-скоро да вървиш да си гледаш къщата и децата.

Стефана. Не ми трябва къща — нищо не ми трябва, аз от тебе вече не се пуцам. Ти си чорбаджийски син и аз съм чорбаджийска дъщеря. Ако ще губим чорбаджийството си, двама да го губим. Няма да те оставя самичък тук. Тръгвай си у дома.

Петко. Аз, докато не се разправа — с топ да ме бият, не ще се мръдна оттука. Върви си, ти казвам.

Стефана. Достойни ли са те — да обелиш зъб, на тях една дума да кажеш? Тези хаймани, дето ги е подстроил Даскал Димитър. Остави ги. — Ела си — ти у дома си по-голям от цар.

Петко. Няма да оставя хората си да им дюдюкат като на вълци, пък аз да се скрия у дома.

Стефана. Дръпни се, те без тебе не могат. Нека познаят нуждата ти — сами да дойдат. Да плачат и скутовете ти да целуват.

Петко. Не ми трябват молбите на никого. Мойта чест е поругана — не мога да оставя.

Стефана (*отстъпва и си тръгва, като се мъчи да задържи сълзите си*). Все за общото, а пък ний...

Почват да излизат занаятчиите. Някои от тях си отиват, други се връщат в училището.

Петко (*повръща се нетърпеливо*). — Какво чакат още?

Излиза Добри Терзият с патерица в ръка и се изстъпва на една страна да възчака да излязат другите. Край него минават занаятчиите, честитят му, но той е загрижен.

Първи занаятчия (*ръкува се*). Е, честито, Добре. Тичане, блъскане, ама се свърши вече.

Четвърти занаятчия (*също се ръкува*). Хайде на добър час!

Добри Терзият. А бе то досега лесно, ама оттук нататък...

Седми занаятчия. Хич да не искаш да знаеш! Дадохме ти ний патерицата — карай!

Добри Терзият. Дадохте, ама няма да дойдете вий да си разправяте работите. Аз трябва да стоя там да ги разправам. Града и цялото Балканско пригорье, що се рекло, разправяй го и го управляй. Я да те видя! Не е то лесна работа, братко. Уби се до мойта глава — не зная дали ще мога да я укъркам.

Седми занаятчия. Че ти отсега ли се замисли?

Добри Терзият. Щом хванах патерицата, и усетих каква тежка грижа вързах на врата си. Не съм виждал аз ни от баща, ни от вуйчо. Досега само иглата и напръстника си знаех. А всички наоколо сме

еднакво — на, няма кой да те упъти. Пък нали имаме лице, идем да направим нещо. Как ще гледаме в очи хората подире?

Първи занаятчия. Даскал Димитър дръжте. С негова памет всичко нареждайте и пред когото излезете — стоявате.

Добри Терзият. Едничък ми е опора и надежда и на мене той. Ще се хванем у него с две ръце — като слепци у тояга.

*Вече селяни и занаятчици са си разотишли. На мегданя остават само **Добри Терзият** и двама занаятчици. От училището излизат и се карат **Хаджи Андрея**, стиснал кондиката под мишница, и **Ганчо Куката**, който налита върху него да я отнеме. След тях излизат чорбаджиите и третият занаятчия.*

Ганчо Куката. Мене тук народ ме е избрал — по-скоро среброто и кондиката!

Хаджи Андрея. Не ги давам! Докато не доде всеки да си плати борча на чорбаджията — ни кутия, ни кондика!

Ганчо Куката. Черковното сребро не ви е залог да го държите.

Хаджи Андрея. Аз съм го събирал. Чорбаджиите са най-много дали.

Ганчо Куката. Аз съм кабзумалин. Мене и меймурина ме вече признава.

Хаджи Андрея. Аз не те признавам! Няма да си оставим вземането да го изпукате с раите.

Добри Терзият (*гледа отстрана, като че не знае какво да прави. Към занаятчиците*). Кой сега да ни разсъди, да чуй и нас, и тях.

Ганчо Куката (*хвърля се с юмруци върху Хаджи Андрея*). Сега ще те накарам да ме признаеш.

Хаджи Андрея (*отвърща му*). Хашлак с хашлак!

Добри Терзият (*застава помежду им*). Ганчо, махай се оттука! Все с бой ли...

Петко (*като се доближава до тях*). Ако ще би и главите си да изпочупите, докато всички заедно не прегледаме перо по перо кондиката, докато не ми покажете туй, що го приказвате, аз една пара от кутиите няма да ви дам.

Добри Терзият. Е, че кой ще ви направи тази тънка сметка?

Петко. Търсете си сами хората.

Едно запитие дохожда от училището и ги пресича.

Заптието (към старите чорбаджии). Чорбаджилар, меймурина ви вика да си ударите мехюрите и да си вземе сбогом с вас.

Чорбаджи Петко, Хаджи Андрея, Хаджи Куман и Милан се връщат в училището. Добри Терзият, Ганчо Куката и занаятчиите остават.

Добри Терзият. Слушайте, един колай има — както сме събрани, да се дигнем, че право при Даскала.

Ганчо Куката (*трепва като ужилен и го пресича*). Хах, отденакъде пък при него.

Добри Терзият. Ще му оставим на ръката кондиката и кутиите. Чорбаджиите ще си кажат какво има да кажат и ний ще си кажем нашата. Той да отсъди по сърце.

Четвърти занаятчия. Тъй-тъй, Даскал Димитър няма да гледа ни тогоз — ни оногоз.

Ганчо Куката. Вий с ума ли сте бе! Ще ида при този бабин даскал! Ама-да-а, какво сте го зяпнали в очите все него.

Добри Терзият. Ти твоите с Даскала ще ги оставиш малко настрана. Чуваш ли ме! До бой я докарахте с Хаджи Андрея.

Ганчо Куката. Ха, аз щях да дръпна кондиката!

Добри Терзият. Ами сметките?

Трети занаятчия. Ще туряте на паралята малко боб — едно по едно ще ги изкарате и тях — хайде!

Добри Терзият. Втасахме! На бобени зърна — сметките на мезлиша!... Бре синковци мамини, вий си игра играйте! Обща работа ще карае ний или?

Първи занаятчия. То се знай!

Добри Терзият. Тук памет трябва, хей! И не само памет, ами един човек, дето не се е цапал в нашата. Като росна капка чист. Да стои отгоре и на чорбаджиите, и над нас.

Ганчо Куката. Ха то, на него аслъ туй му беше меракът.

Добри Терзият. Още по-добре. В такъвзи човек ще има вяра цял живот. Той каквото отсъди, да бъде като с нож отрязано.

Ганчо Куката. Не събарям из един — други да кача на главата си.

Добри Терзият. Не на глави. Ний сами трябва да му дигнем честта, не зная как. Волята му закон да стане тук.

Ганчо Куката. Вървете — мене ме няма там.

Добри Терзият. Ганчо, да те не хваща пак иная. Тука от стотини години се е натрупало едно купище — трябва сега ний да се запретваме да го чистим.

Ганчо Куката (нехайно). Голяма работа.

Добри Терзият. Как тъй чорбаджии с рая се разделят. Чорбаджиите третират раите — ще им извадят душата. Еснафа пък с раите... Ай тъй се обърнал света. Ний с нашия ум ли ще турим ред?

Ганчо Куката. На чорбаджиите никой пара да не плаща! Те си имат пари — повече за какво им са. Пък на нашите — дай им патерицата. Като им сложа по две, да видиш, всички ще тръгнат в пътя.

Добри Терзият. С-с-ст, не те е срам! Да млъкваш!

Ганчо Куката (жасва се). Правете каквото щете! Аз при Даскала не ходя.

Добри Терзият. Тъй ли? Още ай сега отивам да повърна патерицата на Петка Хаджи Христов.

Добри Терзият тръгва към училището. Ганчо Куката се дръпва през мегданя.

Ганчо Куката. Ритам ви чорбаджилъка! Върви я носи!

Изведнъж третият занаятчия хваща Добри Терзият, а другите двама — Ганчо Куката.

Трети занаятчия (тегли го назад). Ама, кръстник!

Първи и четвърти занаятчия (също на Ганчо Куката). Ганчо!

Добри Терзият и Ганчо Куката се повръщат и се спират един до друг, държани от занаятчиите.

Добри Терзият. Само иная си като ще гледаме — по-добре всеки у тях и аз у дома.

Трети занаятчия. Ама дотук да я караме... Хм, бива ли, кръстник, ще ни се смее цял свят.

Първи занаятчия. Сега тук сме те избрали, Ганчо, няма да кръшкаш.

Четвърти занаятчия. Ще слушаш.

Ганчо Куката. Да не съм се родил аз само да слушам! Ама-да-а.

Първи занаятчия. Няма накъде. Жаста-праста — не върви то вече. Ще те вържем и ще те закараме.

Добри Терзият. Човека стои отпреде ни готов... И какъв човек! Ще го замина, че ще отида — сам да не зная какво да правя.

Четвърти занаятчия. То се видя. Даскала е един тука.

Трети занаятчия. Хайде, там работа да се върши.

Чорбаджиите вкупом излизат от училището.

Добри Терзият (към чорбаджи Петка). Ний си имаме човек. Да отидем при Даскал Димитра. И вий не можете рече нещо против него. Да му оставим всичко — той да ни разчисти сметките и да реши спора ни.

Хаджи Андрея. Вашия Даскал не го признавам аз.

Хаджи Куман. И аз нямам вяра в него.

Ганчо Куката (полу на себе си, цинично). Че и аз не го познавам, ама не ме пита никой.

Петко (замислен и като че се бори със себе си). Даскал Димитър да решава. Дават ми врагът ми да ме съди...

Милан. Какво ще правиш, Петко. Нали видиш, таквози... Няма други, дето да може да застане помежду ни.

Петко (тръгва решително). Когото щете! Нам лицето е чисто. Няма от никого да се плашим. Вървете при Даскал Димитра!

Милан и Добри Терзият (в един глас). При Даскал Димитра!

Занаятчиите (повличат Ганча Куката). При Даскала!

Всички вкупом тръгват.

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

*Дворът на чорбаджи Петкови в цялото свое старовременно великолепие. От една страна чардакът на къщата, под който се шири постлан с плочи трем. В трема врати за вътре, до тях широк пат, покрит с китено губерче. Насреща от другата страна градина, подградена с две педи дувар, цял обрасъл в здравец. До градината отпред висока асма, под която е сложена маса, пейка и няколко стола. Зад асмата тъкмо сред двора мраморен хауз с шадраван, около който се зеленеят няколко зелени чимшири и два кипариса. В дъното на двора дувар, обрасъл в бръшлян, и пътната врата, през която се мяркат от време на време проходящите. Към края на май, минала вече пладня. **Чорбаджи Петко**, струпал на един стол под асмата купчина стари кондики, с кехлибарени броеници в ръка, крачи насам-нататък и хвърля цигара след цигара. В трема на патата седи **Стефана**, облечена къщно: с басма на чело, препасала тънка престилка, в която разчепква паишулен микиш. Под асмата се е прострял на пейката **Христо**, възмъжал, облечен във френски дрехи, със сламена шапка на глава, чете книга.*

Стефана (към мъжа си). Стига само си трупал тези дрипави кондики и хвърлял цигара след цигара.

Петко. Нека донесе Даскал Димитър сметката. Ще ги разгърна да им покажа колко пари и аз, и баща ми сме наждали за всяка работа от себе си, общото да допълним. Не можах да намеря и дядовата ми кондика. В нея имаше харчовете за направата на старата черква.

Стефана. Хайде сега пък и нея. Тя се беше обърнала на зелник в килера. Я се спри, помисли малко за твойто, общото нека вече Куката го разправя.

Петко. Какво искаш да мисля?

Стефана. Син ти изкара училището. Трябва да го наредиш на нещо.

Петко. Да се нареждат сами.

Стефана. На неговите години чак на Узунджова панаир те провождаше баща ти.

Петко. Баща ми въртеше търговия с цял свят. Кипеше живот тогази в тази къща.

Стефана. Защото баща ти беше чорбаджия, ама не зарязваше своята работа, само подир людската да тича.

Петко. Боли ме! Разбираш ли ти. Боли за всичко, щом се замисля.

Стефана. Не те ли веднъж за сина ти заболява? Я го погледни! От тези крамоли наоколо и той се разврати — не ще никого да познава.

Петко. В борбите най-добре се виждат и хората, и света. В тях може да се събере мъдрост и поука за през цял живот.

Стефана *(недоволно)*. Тъй. Само приказки ще ми приказва и книги ще чете. Ами работа?

Петко. Нека и да чете. Аз му казах, наесен, като тръгнат търговците, ще го изпроводя с тях.

Стефана. Ами де ще го провождаш, чак в Русия? Нали щеше на гръцки да се учи. Какъв ще става?

Петко. Мина времето на Еладата сега. Да се върне утре, че да се срамува от рода и езика си. Там, отвъд морето, дето един пастир едно стадо води. Да се кали в рода си и да се изучи, че учен за всичко става.

Стефана. Да не зная нито де е, нито между какви хора.

Петко. Между свои хора. Веднъж ли коня на белия цар е прецапвал Дунава насам. И господ нека подкрепи ръката му — той няма да ни остави.

Стефана *(като се обръща към сина си)*. Ти какво си се зачел там, че не си подигааш главата бари?

Христо *(все тъй зачетен и разсеяно)*. А?

Стефана. За тебе ли приказваме ний тука или?

Христо. Какво искаш от мене?

Стефана. Де е Милка?

Христо *(без да отделя очи от книгата, шеговито)*. Милка пристана на Даскал Димитра.

Стефана *(изведнъж трепва и като го сронва)*. Ставай да намериш Милка! Ще ти дам сега една пристанала.

Христо. За какво ти е? Горе в пруста шие на гергеф.

Стефана. Не ми трябва нейното шито. Да дойде тука.

Христо *(става и като завива по стълбите на чардака)*. Само да й приказвате и да я разплаквате и нея.

Чорбаджи Петко и Стефана, след като остават двама.

Стефана. От няколко дена, като си навела главата — все мълчи и току се затваря сама в пруста. Обтегнала е този гергеф, колкото да се

нарече, че прави нещо.

Петко (*замислен на друга страна*). Тебе пък не ти додява. Не им се вмесвай.

Стефана. Не мога да я гледам, Петко, като свещ да се топи пред очите ми.

Петко (*свъся се изведнъж и изпуктява*). М-м. Виждам я и аз. Да почака малко.

Стефана. Веднъж да се свършат и тези сметки.

Петко. Днес ще си каже последната дума Даскал Димитър. Ще се свършат.

Стефана. Че да видим какво ще правим и ний с туй момиче.

Петко. Не ме преваряйте с вашите женски в работата ми! Аз зная какво правя.

Стефана. Ама ти не чуваш, Петко, какво приказват и тя, и Христо. Държали сме ги тука — чужди грехове да изплащат.

Петко (*строго*). Ако имам грехове, аз не искам никой да ми ги изплаща! Да се съберем сега тука — нека ми донесе Даскал Димитър да ми покаже кражбите на мезлища! Старата кондика в килеря ли, рече ти, че била? Чакай да я приготвя и нея.

Стефана (*въздъхва*). Там в пезуля я гледах.

Чорбаджи Петко влиза във вратата на трема. **Милка** и **Христо** слизат отгоре. **Милка**, гологлава, със спуснати коси и чипак. Тя е бледна, замислена — не подига глава да погледне на нищо.

Христо (*към Милка, като показва на майка си*). Щом те изгуби малко от очите си, току се сепне — де е Милка?

Христо сядва отново на мястото си и си взема пак книгата. **Милка** едва-едва пристъпва, като че насила.

Стефана (*към дъщеря си*). Ела, ела насам. Да те не тегля като с въже.

Милка. По-добре ме вържи о полата си — където мръднеш, и аз по тебе да вървя.

Стефана. Какво се току затваряш сама в пруста.

Милка. Искаш да седна само да те слушам.

Стефана. Ами ще се облегнеш само не гергефа си, пък ще си мислиш за Даскал Димитра. Тъй е-е, как той минал, как те погледнал, кимнал ти с глава... Туй ли?

Милка. Поне което мисля, не можете да го извадите от главата ми.

Стефана. Бръмбари много във вашите глави. Не ще ни е туй работа да ги вадим.

Милка. Кога подир тези бръмбари хвъркна и аз, тогава ще...

Стефана. Какво, ще умреш ли? Че като си останала сама за един даскал да живееш.

Милка. Вий ще видите.

Стефана. А-а, да не ме пък плашиш, че ще хвъркнеш подире му. Хъ-де — искам те!

Милка. То моя работа.

Стефана (*смее се някак пресилено и продължава да дразни дъщеря си*). Да знаеш колко пък ще ти прилича. С бохчичката под мишца, че през долната порта — озърташ се като изтърван заек и тичаш у **Даскал Димитра**. Ох, не ме карай само да се смея сега!

Милка (*с наболяло сърце и като се мъчи отново да овладее раздразнението си*). Това за тебе е смешно, нали?

Стефана (*продължава със същия пресилен смях*). Как да не е смешно! Как да не е смешно! На понеделника ти рано-рано сутринта ратакини от фурна и чешми разнасят, разправят във всяка къща: чорбаджи Петковата дъщеря пристанала — без майчина и бащина благословия венчала се... Че като ти закачат едни звънчета, да тръгнат онези ми ти приказки: смях и веселби и калесани, и некалесани със сватбата ви месец наред ще правят. Пък ти бари цяла година няма да можеш да покажеш лице пред света.

Милка (*между това кърши мъчително пръсти развълнувана и едвам съдържа сълзите си*). Вий знаете, че тъй не мога... че съм вързана аз тука!... И още ли викате да ми се гаврите, да се надсмивате над мене?...

Стефана. Защо да не можеш? Кой те е вързал! Или да не мислиш ти, като търтиш да бягаш, пък аз ще те погна да те стигам.

Милка (*все по-раздразнена*). Сама съм се вързала и, струва ми се, никога няма да мога да се развържа от вас.

Стефана (*престорена*). Ех, че те и таквизи работи стават по света, не е да не стават. Белким ти ще си първа.

Милка (*възмутена*). И как го приказваш още!

Стефана (*така престорено*). Преди години имахме една ратакия; пристанушата я викаха. Бавачка беше на Христа. Може да я помниш. И тя се залюбила с някакъв си талигарин на село. Баща ѝ не я давал. Една нощ прескача плета и му пристава... Уж умирали един за други, залитали не зная как, пък след година талигаринът ѝ се наситил, изкарал си талигата и не се върнал вече при нея.

Милка (*като си затуля ушите*). Остави ме, стига си ми приказвала. Не искам да те слушам вече!

Стефана. Не искаш зер! Хората като са направили ред и когато го държат всички, те знаят защо. Не доде ли един мъж да вземе момичето от ръката на баща му и майка му, както и да се обърне към нея подире, няма пред кого да отговаря. И тя излезе ли още първата стъпка от бащината си къща вън-пътя, мъж ѝ ще бъде първият, дето няма да я зачита. С любов, с нам какво не се кара само този живот. Най-напред иска: жената да се срамува на мъжа и мъжът да зачита жена си.

Милка (*разплаква се най-сетне и тропва*). Вий сте всички хора без сърце! Никога и не помисляте дори, че с приказките си ме жива на кръст разпъвате.

Христо (*щом чува, че сестра му се разплаква — скоква и виква към майка си*). Е-е, стига де! За туй ли ти беше Милка, да я разплачеш пак!

Стефана. Тебе не ти викам нищо. Чети си там.

Христо. На ад обърнахте тази къща!

Стефана (*към Милка*). Ти, дето ще се сърдиш на нас, по-добре хубостника си погледни. Да те обичаше той, нямаше да дигне глава против баща ти. Че не му стигаше вечерта тук, отиде на другия ден и сред мегданя да се тупа в гърдите. Хе-е, чакай ти, няма ли да доде то веднъж голям ден — малка питка...

Милка. Тъй! Вий се карайте помежду си, пък аз ще тегля.

Стефана. Ти коя си дъщеря? Наша ли си? Който иска да ни става зет, той най-напред да се научи да ни прави честта.

Христо (*като доближава майка си*). И туй ти на Милка го приказваш?

Стефана. Защо да не го приказвам бре? Защо?

Христо. Досега държахте хората с парите си и със стоката си — сега искате Даскал Димитра с дъщеря си да покорите.

Милка (*възмутена*). Че аз съм стока тука?

Стефана. Ще го покоря! (*Към Милка*). Ти си ми дъщеря. Родила съм те. Ба, ще го оставя той да стъпи на врата ми! Скоро ли му трябва! Той трябва да ми се моли — не аз на него. Нека избира самичък! Или ще изближе всичко, дето е рекъл, или много още ще подсмърча покрай дуvara. Хайде да видим.

Христо. Да отидем в градината, Милке, недей се ядосва.

Милка (*решително и настойчиво към майка си*). Казвам ви за последен път, или ще ме оставите на мира и няма да ме месите във вашите спорове, или — не зная какво ще стане.

Христо (*тегли за ръка сестра си*). Остави ги, ще те разберат ли те. Ето вуйчо Михал иде.

През пътните врата влиза Михал, все тъй нехайно разметнал сърмен чепкен, и дядо Къню, с тояга в ръка, носи нещо в делва.

Михал (*гледа в очи дядо Къня и клати шеговито глава*). Какъв си ти дърт вълк, какъв си. Я да видя какво носиш в делвата?

Дядо Къню. Тя на когото е наречена, той ще си я отхлюпи. (*Като приближава до трема*). Добър ти ден, чорбаджи Петковице.

Стефана (*става да ги посрещне*). Дал бог добро, дядо Къню.

Дядо Къню (*подава ѝ делвата*). Тъй и щях да си я донеса, както бяха ми я свързали от къщи, ами отбиха ме в Дечкови. Нали е за болно, отсипах две лъжици. Дечко отива!

Михал. Е, де. Да има един да си даде живота за младите чорбаджии.

Дядо Къню. Ще му трябаше и на него. Премазаха го като вышка. Оттогава не е ставал. Кашля и само кръв плюе.

Михал (*близва от делвата*). Я, аз като не съм ни от стари, ни от млади, аджеба туй дали мога да го опита?

Чорбаджи Петко излиза от къщи с една одрипана кондика и се ръкува с гостите.

Петко. Добре дошъл, дядо Къню! Михале, как е работата?

Михал. Разправяме се с дяда Къня. Толкози млади чорбаджи отминава, пък мъкне делвата насам. Нали им дадох воля, дето му иде по на сметка.

Дядо Къню. Сега всичко по сметка, ще кажеш.

Михал. Кой когато може, да лъже! Вчера на пазаря един колибар продал ей такъвзи топ масло на двама бакали. Прибрал си парите — отишъл си. Кога взели да го делят бакалите, разрязали го — вътре цяла зелка.

Дядо Къню. Бивало ли е туй някога на наше време. Раята знай чорбаджията си — той раята, на пазаря никой никого не познава.

Петко (*между това, като оставя кондиката на стола върху другите*). С бакалски сметки се захвана всичко тук, в бакалски ред да се пререди света. Колкото сборяни, като наредят един до други сергия на панаир, се познават и почитат, толкози и между нас човещина ще остане.

Стефана. Нека — че да познаят.

Петко (*към дяда Къня*). Как са нивите нагоре?

Дядо Къню. Ако се уварди този клас — пет години дето нямаме теглихме, има да наваксаме и има да остане.

Петко. Дай боже.

Дядо Къню. Викат, и в Румъния било тъй. Драгоманинът вече ударил тъпаните, сбира румънци — отиват.

Михал. Виждате ли! При старите чорбаджии бяхте останали накрай време само жълд на хромил да мелите. Пък щом дохода младите — и господ изведнъж си спусна берекетя.

Дядо Къню се разсмива мълчаливо.

Петко. Минаха ли турците? Разделиха ли мерата?

Дядо Къню. Минаха. Четиридесет, петдесет дюлюма на рало отделиха. Колкото рала намерят в една къща, толкози и дюлюми.

Михал. Ще рече — всички мюлк-самони станахте. Е, ами кой посем-сега ще работи чорбаджийските ниви?

Дядо Къню. Гледай как се подиграва Михал.

От пътя се чуват гъдулки и проточената песен на румънките.

*Румъня пуста остала,
хей, драгомане!*

Христо (като дръпва Милка към пътя). Румънките?

*В същото време на вратата се показва един едър драгоманин, подбрал гъдулари и играчки
пред себе си.*

Драгоманинът (като вкарва играчките и гъдуларите в двора).
Тука, тука на чорбаджията да направим честта. И той да ни даде
благословията си.

Петко (пресреща драгоманина и се ръкува). Сбра ли голяма
дружина това лято?

Драгоманинът. Хем я сбирам — хем вървим, чорбаджи.
Отбихме се да се отсраим.

*Между това около дуvara и вън по пътя се струпват моми със сърпове и паламарки в ръце.
На вратата се изстъпват двамата гъдулари, а пред тях две моми, боси, въртят кърпи в ръце
и играят. Из къщи излизат няколко ратакини и ратаи да гледат. **Чорбаджи Петко** с
гостите си се любуват на румънките. Най-много е обрадвана от всичко туй стопанката.*

Стефана (без да гледа румънките, оживена, със стиснат юмрук
тича ту към Милка, ту към Христа, ту към Михаля и злорадства).
Видите ли, видите ли как ни познават хората! Пред Даскал Димитра,
пред Куката отиват ли? Нашата къща никой не може да отмине!

Петко (самодоволно засуква мустак и се разхожда само. След
малко кимва на ратакините). Изнесете вино да почерпите!

Стефана (продължава). Макар да ни дръпнаха патерицата и на
честта ни да се заканиха. Не само не ни отминават — чак вътре влизат
да ни отиграят.

Две ратакини изнесат вино и черпят драгоманина и другите румънци.

Михал. Тю, бре! Пак Петко чорбаджи, пак на него чест.

Драгоманинът *(като надига чашата с вино)*. Наздравие! *(Към Михалю.)* Как тъй? Едно време още аз, като тръгнах — на Андроня и на Хаджи Кумана проводяк плащах. Согуч дето го викаха. Пък тук ще се отбийме да отиграем на чорбаджиите.

Михал *(към дядо Къня и Стефана)*. Две нощи само вино се лее, пищови гърмяха и катранени бъчви горяха. Овчарите по балканското пригорье околоръст — огньове цяла нощ кладяха. Да се радват. Пък то!

Драгоманинът *(като се ръкува с домакините)*. Хайде, оставайте със здраве.

Домакините *(го изпращат)*. Добри печалби!

Дядо Къню *(между това към Михалю)*. Кой не е видял добро от тази къща? Кой?

Драгоманинът пак подбира напреде си гъдуларите и играчките, румънките запяват и отминават. Ратаи и ратакини си влизат.

Петко. Ела да ти запиша каквото си донесъл, дядо Къню. Ела и ти, Стефано, да го препразниш. И виж какво ще се намери за дядо Къня да го нагостим.

Чорбаджи Петко, Стефана и дядо Къню влизат в къщи. Остават Михал, Христо и Милка, които се повръщат и сядат на трема. След малко мълчание.

Михал. Какво сте се укумили и двама? Сиромашките на мъка отиват с песен, вий си гледате кефа тук и мълчите.

Христо *(мечтателно)*. И скоро ще замина оттука, вуйчо. Няма да виждам вече ни хорото, ни нашите хубави български песни ще слушам.

Михал *(като ги изглежда с насмешка)*. Я-я, откога захвана да ми редиш и ти таквизи купешки като Даскал Димитра?

Христо *(иска да се прави на сериозен)*. Защо купешки? Има ли на света нещо по-мило от бащиното огнище?

Милка *(все тъй дълбоко замислена. Като въздъхва тъжно)*. Ох, да би искал само да вземеш и мене със себе си. Да се махна оттука и никога да не се връщам вече.

Михал. Туй-тя! Таз въздишка насам, онзи мъдрува оттатък. И аз съм седнал при тях.

Христо. Остави Милка, вуйчо. На нея днес ѝ е много криво.

Милка (*сломена от тъга, кърши рамене*). Ах, само тази мъка няма да я преживея аз. Ще ме уморят те мене.

Михал (*вперил очи в нея*). И таз хубава!

Милка (*към Христа*). Когато ти се върнеш от Русия, няма да намериш вече сестра си между живите.

Христо (*иска да я утешава. Наивно*). Милке, защо приказваш тъй. Нали се условихме двама — ще си пишем дълги писма. Аз ще ти разправам за всичко, каквото срещна и видя там. Ти ще ми описваш своята неволя. Тебе ще ти бъде много по-леко, когато знаеш, че там далеко в Русия твоят едничък брат ти споделя мъките.

Милка (*като че не го слуша*). Ах, остави ме, остави ме да умра по-добре — да се свършат и мъки, и всичко заведнъж. Аз не мога повече!

Христо. Да остана тук тогава. Искаш ли да се откажа от Русия?

Милка. Какво ще ми помогнеш ти? Да убиваш бъдещето си за мен?

Христо. Ти знаеш, че за тебе...

Милка (*пресича го*). Мене само един гроб ми трябва. Те ще ми го изровят.

Михал (*слуша ги и като да се пуши сам в себе си. Най-после избухва с досада и пренебрежение и към двамата*). Тю, бре! Млади души! Не ви е срам! Да седнете и да си тровите живота за такива глупости.

Христо. Не викай, вуйчо, ти не знаеш!

Михал (*с по-висок глас*). Де ще зная. (*Към Милка.*) Като ти е приляло толкова в бащината ти къща, дигни си главата, че върви, дето ти очите виждат, мари! Да не се е свършил светът за тебе! Колко пъти младост ще младуваш и ще живееш този живот. Веднъж садене, веднъж е радост. Отървеш ли ги — тичай ги стигай подире.

Милка (*като че се бои дори да слуша вуйча си, махва с ръка и трепери*). Само туй няма да направя... Ако ще би...

Михал. Плъзни пък тука! Пуфти и охтикявай! Много диви хора на този свят съм видял, ама и таквизи като вас...

На пътните врати се показват Хаджи Андрея и Милан. Последният съвсем се е променил: лицето му бледо, сегиз-тогиз покашлюва. Признаци на гръдна болест се отбелязват у него.

Христо (щом забелязва идещите и хваща за ръка сестра си). Да отидем в градината, Милке. И тези идат.

Милка и Христо отминават към градината. Милан, Хаджи Андрея и Михал се събират сред двора.

Хаджи Андрея (нацупено). Няма ли ги? Тъй. Ний само ще ги чакаме.

Михал. Били сте почакали малко.

Хаджи Андрея. Толкози дена си развалям аз рахатлъка за техните сметки. Че със себе си мъкна и този болен човек.

Милан. Остави, Хаджи. Ний и без туй, таквози... толкози години сме изгубили подир общите работи... Ама там е всичко — ний само се диялкаме помежду си, пък колата си стои на едно място.

Хаджи Андрея. Че кой да ги потегли, когато те двама помежду си не могат приказка да срещнат, пък като се съберат петима, седем ума им идват изведнъж. Нали ми каза едно заптие: и турчина бактисал да ги слуша на конака.

Милан. Как вика Петко! Лесно се приказки приказват — мъчно се работа върши.

Влиза Хаджи Куман, още по-застарял, небръснат, с дълго палто и стиснал под мишница стар тефтер.

Хаджи Куман (от вратата още върви и мърмори сам на себе си). Не ми трябат мене вече общи сметки. Нищо не ми трябва. Искам си вземънцето. Да ми разгърнат тефтера — да видят. Аз вече не мога да печеля. Нивиците ми — и там няма кой да работи. Да кажат на раята да ми върне париците и лихвицата.

Михал (на подбив). Ха-ха! Кога си дойдат евреите от хаджилък. Седни тука и чакай.

От градината се повръща Христо.

Христо (*маха с ръце и пее*).

*Да се развяват знамена
по българските рамена
от върха на Дуная
в Тесалия до края.*

(*Като се доближава до събраните чорбаджии.*) Събраха ми се
вси ридающи и кающи се на реках Вавилонских!

Хаджи Андрей. Ех, какъв свят порасна — да няма срам пред
никого.

Михаил изглежда ги, изкикотва се и завива към пътя.

Милан (*към Хаджи Андрей*). Сега ний таквози на тях ще се
сраим. Тези, които идват след нас — те ще видят кой какво е правил и
ще ни разчистят сметката.

Христо (*клатейки глава на подбив*). Х-ха, х-ха. Те нямат своя
работа, стари боклуци ще разчистят.

Милан. Боклуците, като всеки тор, ще изгният и здравите семена
под тях таквози...

Христо. Аз няма епитроп да ставам.

Хаджи Куман. От късметеца си защо бягаш?

Христо. Благодаря! На друго място ще го диря.

Милан. И Даскал Димитър тъй вика. Ами когато най-паметните
таквози... се теглят, кой ще се грижи за общото?

Христо (*нехайно*). С вашите черква и училище — ще обърнете
света.

Милан. Ний тях да наредим — те ни стигат.

Христо. Редете ги. Аз не се развалям на петачета, на дребно да
се харча.

Милан. Ами — на цяло. Да лъщи златото, всеки да го познава.
Пък ний — не на петачета, на аспри се раздробихме. Пиляхме, дето
трябваше, дето не...

Всички се смълчават. Хаджи Андрея взема една кондика, туря си очилата и се загледва в нея. Милан се замисля. Хаджи Куман гледа тъпо отпреде си и от време на време си мърмори под нос: „Аз не мога да печеля. Париците ми, лихвицата ми.“ Във вратата с кондика в ръка влиза Даскал Димитър. Той сега върви още по-горд, по-самоуверен и решителен. Милка, щом го забелязва от градината, втурва се към него. И двамата се пресрещат и спират до чимширите край хауза.

Даскал Димитър (като вперя очи в нея). Ти не приличаш на себе си, Милке. Само бледнееш и от ден на ден все повече повяхваш.

Милка (затуля си с ръце лицето). Не ме гледай. Остави ме. Да не говорим за това.

Даскал Димитър. Не, не! Не може вече тъй! Днес аз турям край на всичко!

Милка (плахо). На кое? Какъв край?

Даскал Димитър. Спорът между чорбаджии и рая е вече решен. Сметките приключени. Сега ще дам на всекиго заслуженото и вече съм свободен.

Милка. Ти и без туй всякога си свободен, но аз?

Даскал Димитър. Досега бях свързан с общите работи. Човек изправен пред мене да го съдя — не мога да отида за дъщеря му да се женя... Едното с другото не меся аз и не искам да знам кой какво ще каже, само...

Милка (пресича го). Остави туй. Сега какво?

Даскал Димитър. Тая вечер наредих да доде попа — какво друго?

Милка (сепнато). Искаш да се венчеем?

Даскал Димитър. Още докато съм тука, ти можеш да отидеш вече у дома. Там е всичко приготвено и те чакат.

Милка. Как? Да побягна от къщи сама?

Даскал Димитър. Нека Христо доде с тебе.

Милка. Не мога! Само туй недей иска от мене. Моля ти се, Димитре. Ако ме обичаш. Недей...

Даскал Димитър (малко учудено). Е, ами тогава?

Милка. Като си дошъл, остани да кажеш на баща ми. Може...

Даскал Димитър (рязко). Тука не ида аз мома да сгледвам. Никога и не бих пристъпил този праг, ако не идех да прочета на баща ти присъдата.

Милка (*продължава мълчаливо и като да се губи сама в мислите си*). Ти и да му кажеш, надали ще иска да те чуе той. Ами как — не мога? Помоли му се, виж...

Даскал Димитър. Сега на мене се молят — аз не се моля.

Милка. Ах, ти пазиш своята чест пред хората да не падне. Гордостта си гледаш, пък за мене не искаш да знаеш.

Даскал Димитър. Значи, ти не приемаш подире ми да тръгнеш.

Милка. Не говори тъй. Ти знаеш много добре. Не ми ли стига мен, че сама дойдох сред мегданя да ти се откривам...

Даскал Димитър. Що от туй!

Милка. Да ме е срам всеки път от себе си, щом си припомня само. Искаш да побягна след тебе. Да се срамувам от себе си цял живот.

Даскал Димитър (*сепнато*). Остави тези женски превземки, Милке. Не е сега време за това.

Милка. Превземки? Вий мъжете само себе си гледате. Ти не искаш да ме разбереш мене.

Даскал Димитър. Аз ти казах още тогава на мегданя. Ний сме първите тук. Ний проправяме път за другите след нас.

Милка. Тебе ти е лесно да говориш тъй. Ти си мъж и...

Даскал Димитър. Тогава не ми беше лесно. Тогава стоеше пан Пшесмицки пред мене и ме викаше... Аз пак не се боях. И още същия ден дойдоха и двете страни да се молят.

Милка. Туй е друго! Как не разбираш ти? В общо дело — и да умра. Тука — от бащината си къща да побягна като някоя... Аз без баща, без майка да...

Даскал Димитър. Щом тръгнеш тъй право като мене, ще видиш как и те ще дойдат да наведат глава пред тебе...

Милка. Аз не мога! Това не мога. Мене ме е срам, като си помисля само. Остави ме! (*Милка побягва в градината — след нея отива и Даскал Димитър.*)

На вратата се показват Добри Терзият и Ганчо Куката. Подир тях вървят третият занаятчия и Хашлака и се разправят нещо по пътя.

Трети занаятчия (*към Добри Терзият*). Кръстник Добре, моля ти се...

Добри Терзият (с досада). Ама не видиш ли сега, тука влазям — имам си работа.

Хашлака (към **Ганча Куката**). Две приказки само.

Ганчо Куката (вика грубо). Пръждосай се бе! Ама-да-а, не мога да си отворя очите от просяци.

Добри Терзият и Ганчо Куката отминават напред. Третият занаятчия и Хашлака се изстъпват на прага.

Хашлака (след новите чорбаджии). Трябахме ний да дръпнем патерицата веднъж — нали? Тогази ни коткахте! Сега хванахте бога за носа вече. Не ви се продумва!

Никой не обръща внимание на него и той със занаятчията се оттегля. Добри Терзият и Ганчо Куката се спират под асмата.

Хаджи Андрея (към **Христа**). Повикай баща си.

Добри Терзият. Ама ний без Даскала не можем. Каквото имате, като доде той, тогази ще си го кажете.

От градината припва тичешком към стълбите на чардака Милка, след нея Даскал Димитър, като че иска да ѝ каже нещо.

Милка. Не мога. Моля ти се, остави. Недей ме чака.

Добри Терзият (като забелязва Даскал Димитра). Ха, той тука бил.

Даскал Димитър се доближава до събраните. В същото време дохожда при тях чорбаджи Петко.

Даскал Димитър. Всички тука ли са?

Петко. Добре дошли.

Добри Терзият. Добре намерил, чорбаджи Петко. Ний подкъсняхме малко. Забавиха ни камънарите. Искат да им платим, дето са вадили камъни за черква.

Петко. Че защо държите толкова време сиромасите.

Добри Терзият. И тях държим. Онзи ден, ей замина си поляка — пана де! Той показвал нещо при градежа и на него пет пари не можахме да дадем.

Милан. Срамота пред чуждия човек...

Добри Терзият. Май срамота, ама... Той ги хариза. Бог да го прости на вярата му приживе — хариза ги и си замина. Ний все чакаме да си приключим сметките, че да ни дадете черковното сребро.

Хаджи Андрея. Какво сребро?

Ганчо Куката (*който между това изважда от дивитя си едно паче перо, подостря го и го подава на Даскал Димитра*). Ама-да-а. Съблякохте света, дигнахте четири стени като Маркови кули да стърчат. Ний сега от джоба си ли да ги плащаме?

Даскал Димитър. Оставете караниците си настрана. (*Към старите чорбаджии.*) Онзи ден аз ви казах — парите, които всеки от вас е дал на раята си, да си ги събира сам. Има вече ред за туй. На колибарите раздадоха от мерите — вий нивите си ще ги работите или ще ги продавате.

Петко (*пресича го*). То наша работа.

Даскал Димитър. Тъй. Ето сметката на училището и на черквата. Остава стария кабзумалин да покаже колко пари налице има у него. Да сверим.

Петко. Кажи да видим, Андрея — какво си похарчил и какво е останало. В пазарлъци аз не съм се вмясвал.

Хаджи Андрея (*приневолен, към Даскал Димитра*). Колко пари ми дадоха! Те едвам стигнаха темеля да изкопайме. Два човешки боя копахме. (*Към чорбаджи Петка.*) Не помниш ли — едвам изкарахме десетина педи над земята и щяхме да спрем работата. Ако не беше дал от твойта кория няколко греди, нямаше с какво скеля да дигнем. Какво да ви кажа?

Ганчо Куката. Какви греди за скели? Кого ще лъжете?

Добри Терзият. Я по-полека. Да се разберем. Кога рекоха чорбаджиите, ще захващат черквата, целия еснаф беше против. Бяхме се охарчили подир училището и черква си имахме. Тогази какво ни отговорихте? — От училището оставала скелята, останали дялани камъни, вар, по-евтино ще излезе. Пък сега каква скеля, какви камъни.

Даскал Димитър (*показва нетърпеливо на кондиката*). При полагане основния камък тук на първо перо Петко Хаджи Христов записал двеста лири. След него — я колко листа имена! За какво сте похарчили тези пари? На кого сте платили от тях?

Хаджи Андрея. Ама защо пък всички за мене се залавят?

Даскал Димитър. Ами за кого? Казвайте наред — да свършвам. Няма да стоя аз тука до утре!

Хаджи Андрея. Аз не бях сам. Когато захванаха да копаят темелите, мене ме нямаше тука. Питай кого щеш. Хаджи Куман нагледваше майсторите. Той събаря скелята от училището, той прибра дяланите камъни и варта.

Хаджи Куман (*плахо и недоразбрал*). Какво, какво пък аз, Хаджи? Какви камъни? Аз не знам. От скелята съм взел две гредици да си суша махорката. Другото нали твоя ратай го прихлеби?

Хаджи Андрея (*сепнат*). Ти си си изгубил ума бре? Какво приказваш — ще ме запалиш.

Всички дигат глави. Чорбаджи Петко втрещва поглед и в двамата. Добри Терзият и Ганчо Куката потриват самодоволно ръце.

Даскал Димитър. Добре се скарахте. Да се изкажете един други.

Милан (*възмутен, към чорбаджи Петка*). И ний се чудим защо мало и голямо отворило уста срещу нас.

Хаджи Куман. Ама, чакай! Какво съм сторил аз? Всеки път Андрон и Хаджи Андрея си уплитаха кошницата, пък все мене изкарват срещу устата на топа.

Хаджи Андрея. Ти си изветрял бре! Откогато одъртя и ума ти изветря. Какво приказваш?

Хаджи Куман. Няма с мене да се облъгвате. С Андроня отбрахте най-добрите хора от диването, пък на мене оставихте все таквизи като Хашлака и Граматика. Счупена парица от тях не видях.

Даскал Димитър (*с насмешка*). Това ли е дългът, който не искат да ви заплатят раите. От данъка, опростен от турците, вий сте ги делили помежду си, да го събирате от тях.

Хаджи Куман. Че аз защо ходих катаден да си изтривам гащите в мезлиша. Войводата остави тези пари на чорбаджиите.

Петко. Изказвайте си, изказвайте си сами греховете!

Хаджи Куман. Какви грехове. Хаджи Андрея прибираше есенес два пая. Един за теб, един за него.

Петко *(поразен)*. За мен! Дял от простения данък на сиромасите? Ти, Андрея, си прибирал...

Хаджи Андрея *(скача и пресича всичките, зинали да говорят)*. Не го слушайте този дърт Куман. Той лъже, защото ми гони мъст от ищирата. Искаха с Андрония да си напълнят хамбарите. Напълниха ги.

Хаджи Куман. Защо си кривиш душата, Хаджи? На светото място си ходил. Влезе ли едно зрънце от ищирата в моя хамбар? Нали с Андрония я делихте и се скарахте за нея.

Хаджи Андрея *(иска да го замае)*. Бяха се нагадили като гарги на мърша. Мира не ми дадоха, докато не я изпроводиш на Варна. И двамата са таквизи...

Хаджи Куман. Колко изпроводи на аскера, Хаджи? Сто крини изпроводи ли? Пък от десет хиляди нагоре събра. И по едно зърно не видяхме. Защо се затуляш зад нас сега? Аз ще си отида. Аслъ аз само за нарицало стоях в мезлиша. Да се облъгвате с мене. *(Става и си тръгва.)*

Добри Терзият. Ти чу самичък от тях, Даскале — отсъди сега. Не само черковното и училищното сребро са турили в джоб чорбаджиите, ами и ищирата, и опростеното на раята — пю!

Ганчо Куката *(като го пресича)*. Пък имат още сурат да търсят вземане от народа. Аз цялата им стока на мезат ще извадя. Всичко, дето сте изкрали — ще изкарам.

Хаджи Андрея. Вие ли? Че кои сте вий? И сега да отидем при войводата, пак мойта приказка по ще мине!

Даскал Димитър *(строго към Хаджи Андрея)*. Ти да се отучиш толкова много приказки да приказваш вече! До шия си в кражби и грехове! Ако не продадат стоката ти и не ти проводят в зандана кесии да плетеш — само трябва да благодариш.

Хаджи Андрея. За дяланите камъни ли, за гредите ли? Аз ще им ги върна. Сега ще кажа на раята си — дето има у дома стъпала, да ги натовари. Всичките да им ги закара. Да си удрят главите с тях. *(Хуква и изскача.)*

Даскал Димитър *(след него)*. Чакай малко тук. Да свършим.

Петко. Да си върви. Оставете го.

Милан (към чорбаджи Петка). Да правим училище, да дигаме черква и в награда таквози... да си черним лицето пред света.

Горе от чардака слизат Милка и Христо. Милка, пременена, извързва се плахо, среща поглед с Даскал Димитра и отминава към градината. Даскал Димитър става още по-нетърпелив. Другите продължават препирните си.

Ганчо Куката (скача срещу чорбаджи Петка и Милана). Няма да ми хвърляте прах в очите. Зная защо ви са черкови и училища!

Даскал Димитър. Няма да смесвате градежа на черквата и училището с нечистите сметки на чорбаджиите.

Ганчо Куката. Защо ми е тяхната черква? Кого питаха да я правят? Да повърнат парите, дето са ги изкарали — манастир да дигнат, ако щат. Че да отидат греховете си в него да изплащат.

Даскал Димитър (строго към Ганча Куката). Когато аз говоря, ти да се научиш да слушаш. Тука моята дума трябва да се чува, не твоята. С измама и грабеж се е крепил стария мезлиш, в тях той се сплу и най-подир и рухна. Падна и целия стар ред с него. Ти сам чу, чорбаджи Петко, доде е стигнало всичко.

Добри Терзият. Дано бари сега се увери.

Даскал Димитър (става). Аз си свърших работата. От всичко излезе, че едникия, който не си е зацапал ръцете в кражби, е чорбаджи Петко. С него и Милан. Туй трябва пак да ви го кажа. (Като подава кондиката на Ганчо Куката.) Ето ви кондиката... Сбогом! (Излиза.)

Милан. Обзалагам си главата — не е. Ако са крали Хаджи Куман, зет му Андрон — чорбаджи Петко таквози...

Добри Терзият. И чорбаджи Петко тъй се обзалагаше.

Ганчо Куката. Колко ми чини вашия облог!

Милан. Той гледаше работа да се свърши само. И на всекиго вярваше.

Ганчо Куката. Ама-да-а! Като има пари, и аз зная работа да върша. Не е то да надроби една попара, че да остави други да я сърбат! Черква ще градим... Черква!...

Милан. Той искаше да дигне храм таквози... Да накара всеки да се гордей с вярата си.

Добри Терзият. Че и всички еснафи сега пристойват. Ако не изкараме голямата черква, по колибите ще вземат да дигат. Вече няма колибарин да слезе на пазар. Стига да ни дадете среброто.

Ганчо Куката (*тиква кондиката в пояса*). Хайде, няма да ви моля вече!

Добри Терзият. Останете си със здраве.

Петко (*въздиша*). Много здраве.

Добри Терзият и **Ганчо Куката** излизат. Остават **Петко** и **Милан** замислени.

Петко (*след продължително мълчание*). Зет ми, стари и почтени чорбаджии, в ръцете на които бях всичко оставил — на хищници да се обърнат. И върху мойто чело да хвърлят туй петно.

Милан. От сребро е твойто чело, Петко. Няма да хване то никога ръжда.

*От къщи излиза **Стефана** и като забелязва мъжа си и **Милана** тъй угрижени, изведнъж я обзема безпокойствие.*

Стефана. Отидоха ли си? Какво стана, Петко? Защо сте се тъй умълчали и двамата?

Петко. Нашата дума се свърши. Няма кой да я слуша...

Стефана. Как тъй? Те, ако не искат — да си вървят. Децата ти ще те слушат! Още сега да ги наредиш и да им разправиш всичко. Те порастоха. На тях ще се облегнем ний и двама.

*В това време от градината се показва **Христо**, от пътните врата **Михал** и от къщи **дядо Къню**. Тежкият звън на черковната камбана удря за умряло и с редките си удари приглася на разговорите до края.*

Милан. Ей и Христа.

Стефана. Ела тука. Де е Милка?

Христо. Милка пристана на Даскал Димитра.

Всички поразени се смълчават.

Петко. Пристана?

Стефана. Кога? Кога е излязла, аз да не я видя.

Христо. Напред. Отиде да се венчаят.

Стефана (*втурва се към градината*). Тя моя дъщеря ли е? Тъй ли съм я учила аз. Из долнята порта от бащината си къща...

Христо (*след майка си*). Не можеш я стигна. Ела ми дай дрехи да се облека. (*Влиза бързешком в къщи.*)

Петко. Едно след друго тръгна в мойта къща днес.

Милан (*ослушва се в камбаната. Към Михалю*). За кого чука черква?

Михал. Граматика хвърли петалата.

Михал и дядо Къню — гледащи досега отстрани — си тръгват.

Дядо Къню. Че каква излезе тя най-подир, Михале?

Михал. Луд свири, луд играй — който гледа, ума няма. Ай такваз. Запъва се, разправя се за народа, пък стъпа на гърба и на стари, и на млади, дръпна чорбаджийската дъщеря, сега като му пеят венцехваления и камбаната за Граматика ще държи исо. Нейсе! Да намеря една варакосана бъклица, че да отида да изкараме сватбата бари.

Дядо Къню и Михал излизат. Христо, облякъл черна сетра, излиза из къщи и бърже се запътва да излезе из пътните врати.

Петко (*като го спира*). Къде? И ти с черната си сетра на сватба да не си тръгнал?

Христо. Мене ме викат да венчавам.

Петко (*с явна мъка да се самообладае*). Тъй ли? Даскал Димитър няма ли си кум, дето го е кръщавал?

Христо (*като че без да разбира баща си. Нехайно*). Сега стари кумове ще тръгне из махалата да калесва... Той иска аз да го венчая. Че след него на мене чест и име ще расте тука.

Петко (*вперил продължително очи в сина си*). Ти? Ти ще заминеш дядовата си къща — ще отидеш да венчаваш един, който, без да дири баща ти и майка ти, примами сестра ти и отиде да се венчее с нея?

Христо (*дига рамена*). Какво да сторя аз? Те се искаха и двамата — вземаха се.

Петко. Сега, когато той изчете навечернята на бащината ти къща?

Христо. Че Милка няма да стои тука къщата да варди, я?

Петко. Ами аз как съм я вардил?

Христо. Ти? Защото си искал.

Петко. Искал съм да я завардя за вас. Да ви я предам тъй, както съм я намерил! С отворени врати. Цял свят да върви при вас, както е вървял при дяда ми, при баща ми и при мен.

Христо. Мина се онуй време, кога раята хлопаше по чорбаджийските врати.

Петко. Сега чорбаджийските синове и дъщери бягат от бащините си къщи и сами затварят вратите си посрамени.

Христо. Не мога като тебе. С имота си и честта да гледам все другите да завардя. Ти цял живот само туй си правил. И ето докъде я докара.

Петко. Докъде?

Христо. Че не видиш ли — с мезлиша ти какво стана. Недавна дори и пред нас в къщи се обзалагаше за него. Пък то...

Петко (*сломен от думите му, полу на себе си*). Моят облог и пред вас падна. Затуй сега бягате и ме оставяте...

Христо. Ами ти какво искаш сега от мене?

Петко (*с мъка надсмогнал себе си*). Нищо. От честта си не се отказвай! Върви венчавай!

Христо бързо излиза.

Стефана (*повръща се, все тъй развълнувана спира се малко и пак влиза в къщи*). Ако ни взема раята Даскал Димитър, стоката ни като обезцени и децата си ли ще го оставим да ги отвлича! Аз чудо ще направя, невидено досега!

Милан (*след малко мълчание*). Едно по едно се сбъдна всичко тъй, както го пророкува Даскал Димитър.

Петко. Писано било: пред моите очи да се затворят всички чорбаджийски къщи. Една след друга... Хаджи Димитровата — тя е

първото чорбаджийско огнище, което е угаснало тук. До нея Хаджи Панайотовата — той остави на мястото си сестреника си Хаджи Кумана да черни паметта му.

Милан. Андонова зет пък таквози... издънил долните соби за дюген и си настанил чуковете — калеври в чорбаджийската къща ще кърпи.

Петко. След тъста си, дойдохме на ред и ний.

Милан. Тези дни ще склоня и аз и някой от раята ще се намести у дома.

Петко. Те дебнат. ОТ ръта, от отвъдни махали се примъкват еснафите и се нареждат в чорбаджийските гнезда. Скоро от двете страни на улицата ще се развяват шарени боябиби и преди, ще вземат да дрънчат сновалки и да се спреварят чуковете. От миризмата на рошкови, пастърма и леблебии тук не ще може да се поеме дъх. И този кръст, дето ще се дигне над черква сега, ще щръкне на чорбаджийската слава.

Милан (*става да си ходи*). Свърши се. Млад още отивам си от този свят и няма да ми е жал за нищо.

Петко (*решително*). Затвори вратата.

Милан. Мене било съдено да изляза сетен и да затворя тази врата!

Тръгва и бавно излиза, като притваря вратите.

Петко. Затвори ги. Няма веч кой да ме вижда.

С новите си дрехи излиза от къщи Стефана.

Стефана (*разярена, иска да върви към пътя*). Под венчило да е — където я намеря, ще я хвана и ще я докарам. Само туй няма да стане. Да съм знаела, кога съм я родила, на врата й да съм стъпила по-добре.

Петко (*хваща я за ръката и я повръща*). Няма къде да ходиш. Тука.

Стефана. Остави ме! На тарга макар — пак ще я повърна!

Петко. Тука, ти казвам. Не ти трябва вече никого да дириш.

Стефана. Нямам аз лице да те гледам тук! Каква майка съм аз — таквази дъщеря да ти родя и отхраня! Каква съм ти стопанка — дъщеря ти не можах да увардя.

Петко. Ти си таквази, какъвто съм и аз. Да додат ратаите и ратакините.

Изплясва с ръце.

Стефана. Какво ще правиш?

От къщи се показват двама ратаи и ратакините.

Петко (към ратаите и ратакините). Да очистите и да загладите биволите още сега. Да запрегнете и двете кола. Вий да снемете отгоре и да натоварите на колата прикята на дъщеря ми. Килими, губерчета, всичко, каквото е изтъкано и приготвено за нея — до игла!

Стефана. Ама и сега ли с твойта добрина, Петко?

Петко. Ти не се вмисай. Като надиплите хубаво колата, ще отчеснете по един голям клон чимшир, ще го варакосате и на всяка кола ще затъкнете отзад. Тъй ще дигнете прикята и ще я закарате у Даскал Димитрови.

Ратаите и ратакините. Слушаме!

Едни завиват през градината, други към чардака.

Петко. От зло е побягнала мойта дъщеря — добро дано намери. Нека ѝ бъде простено от мене и от мойта къща.

Стефана (като се разплаква). Ти не мислиш какво ще кажат хората... Дъщеря ни се жени, пък ний се затворихме и двамата.

Петко. Като стар вълк, кога се свре в бърлогата си, та самичък с нокти си зарови дупката. И муха да не го зърне, когато склопи очи...

Тежкият удар на черковната камбана съпровожда последните думи на чорбаджи Петка.

Завеса

Остров Капри, март 1912

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.